

**Arkeologisk undersökning av den
folkvandringstida graven Raä 8:2
i Sånga socken. Delrapport 2 inom projektet
hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands
älvar.**

Fornlämning: Raä 8, Fastighet: Para 1:13, Socken: Sånga,
Kommun: Sollefteå, Landskap: Ångermanland.

**Rapportnummer 2009:8
Ola George**

Grävgänget med Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir, Ola George, Peter Persson och Maria Lindeberg fotograferade från fototorn.

Murberget Länsmuseum Västernorrland
Box 34
871 21 Härnösand
www.murberget.se

Arkeologisk undersökning av den folkvandringstida graven Raä 8:2
i Sånga socken. Delrapport 2 inom projektet hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands
älvar.

© Murberget Länsmuseum Västernorrland, Ola George
Härnösand 2009
Foto: Murberget

ISSN 2000-0111

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	5
Syfte	5
Metod	5
Topografi.....	6
Beskrivning av fornlämningen, fornlämningsbild och äldre uppgifter	6
Sånga socken under medeltid och historisk tid	7
Redogörelse av arbetet.....	8
Återställningsarbeten.....	9
Informationsinsatser.....	10
Anläggningsbeskrivningar	11
Gravhög 8:2	11
Beskrivning av gravar inom Raä 8.....	18
Fyndmaterial från grav 8:2	18
Guldföremål.....	18
Del av pärlgarnityr.....	19
Ornerat silverföremål.....	21
Bronsöremål	21
Kam.....	23
Björnfalanger	25
Förkolnat textilfragment	25
Agrafer	25
Fyndmaterial från åkern norr om Raä 8	26
Del av ring.....	26
Osteologisk analys	26
C-14 analys.....	27
Makrofossil och vedartsanalys.....	28
Tolkning och diskussion	28
Tekniska och administrativa uppgifter.....	29
Referenser.....	29
Bilagor	31
Bilaga 1. Kartor över området	31
Bilaga 2. Plan och profilritningar	33
Bilaga 3. Fyndlista	38
Bilaga 4 Osteologisk analys.....	51
Bilaga 5. Makrofossil och vedartsanalys.....	62
Bilaga 6. Fotolistor	65
Bilaga 7. Dagbok	72
Bilaga 8. Tidningsklipp	74

Sammanfattning

Den arkeologiska undersökningen av graven Raä 8:2 i Sånga socken ingick i treårsprojektet ”Hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvdalar” och föranleddes av graven till stora delar redan rasat ner i en ravin. Undersökningen visade att graven har haft en flack profil, med en ursprunglig diameter på ca 14,5 m, höjden har varit omkring 0,9 m. Under ett kärnröse som låg söder om högens mitt fanns rester efter gravbålet. Benmaterialet har efter bränningen plockats upp och lagts i centrum av brandlagret.

Centralt under gravhögens jordmantel framkom en stenpackning 2 x 1,3 m stor och bestående av flera större block (de norra och västra sidorna var raka och lagda i rät vinkel). Hur den östra delen varit utformad är omöjligt att veta då delar av anläggningen uppenbarligen redan rasat ner i den ca 11 m djupa ravinen. Den södra sidan var oregelbunden, kanske har anläggningen av kärnröset förstört delar av anläggningen. Vid undersökningen diskuterades om den centrala stenpackningen tillhört en förstörd grav som jordmanteln täckt och att det sydliga kärnröset där kvinnan begravdes samtidigt skulle ha täckts av samma jordmantel. Den centrala stenpackningen kan naturligtvis även ha utgjort någon annan typ av anläggning. Benresterna har osteologiskt bedömts tillhöra en kvinna i medelåldern, runt 40-59 år gammal. Graven innehöll även björnfällanger och några fragment från hoven av en häst.

Graven var rikt utrustad och fynden av bronser var många, tyvärr var materialet överlag starkt korroderat, smält eller sönderbränt. Något som befäster kvinnans höga ställning förutom gravhögens diameter är fynden av fragmenten av en guldspiralring, del av pärlgarnityr, guldfoliepärla, björnfällanger, agraffer och den brickbands- vävda textilen i mycket hög kvalitet. Förutom en sländtrissa tillverkad av sten påträffades flera benbrickor. Brickornas funktion är osäker men det skulle möjligen kunna ha samband med textilhantverket.

Tyvärr daterar inte C-14 analysen graven snävare än till folkvandringstid. Detaljstudier av fyndmaterialet kan troligen ge en bättre uppfattning om när graven anlades. I samband med undersökningen besöktes niporna väster om undersökningsplatsen. Området var kraftigt förstört av ravinbildningen. I flera fall var dessa raviner belägna nedanför diken. Dikena är troligen i många fall orsaken till uppkomsten av de djupa ravinerna. Undersökningen fick stor uppmärksamhet och var med i de regionala tv-nyheterna, radio och 5 helsidor i tidningen Ångermanland. Arkeologidagen hölls dessutom på platsen.

Inledning

Raä 8 i Sånga socken består av ett gravfält som är mycket skadat av täkt och erosion. Området ligger på nipkanten högt över älven och har ett flertal raviner som löper vinkelrätt mot älven. Erosionen längs niporna raserar undan för undan mer av gravarna i området. Läns museet tyckte därför att det var viktigt att undersöka och dokumentera de lämningar som fortfarande hade ett dokumentationsvärde och som höll på att rasa utför nipkanterna. Under år 2008 drogs det treåriga projektet "Hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar" igång. Som en del av åtgärderna i projektet 2008 undersöktes den kraftigt skadade gravhögen Raä 8:2. Projektet bekostades av Murberget i form av egeninsatser och av Länsstyrelsen i form av bidrag.

Även föregående år genomförde Murberget en räddningsundersökning av två gravar på samma gravfält men ej inom samma projekt (George 2008).

Syfte

Undersökningen ingick i projektet "Hotade kulturmiljöer längs Västernorrlands älvar". Projektet genomförs under en treårsperiod och de övergripande målen är dels att få bättre kunskap om och finna metoder för att bromsa upp erosionens påverkan på fornlämningar längs älvdalarna, dels att engagera och sprida kunskap om älvdalarnas kulturarv till lokala föreningar och allmänhet. Projektet förväntas även bidra till ett bättre faktaunderlag inför Länsstyrelsens kommande bedömningar av behövliga åtgärder för bevarandet av fornlämningar i erosionsutsatta lägen i älvdalarna. Fornlämningar som gravar och förhistoriska bebyggelselägen utgör ett viktigt källmaterial för förståelsen av bygdernas framväxt. Länsstyrelsens beslut (om bidrag) grundar sig på att projektet har bäring på länets kulturarvsprogram *Kulturarv nu*. I programmet påtalas att vi ska verka för att stärka människors historiska och kulturella medvetenhet och ansvarstagande för kulturarvet samt verka för att göra detta tillgängligt för alla. Älvdalarnas kulturlandskap är utpekade som prioriterade områden i Länsstyrelsens och Murberget Läns museet Västernorrlands gemensamma kulturmiljöprogram.

Syftet med undersökningen av gravfältet Raä 8 i Sånga socken var dels att dokumentera grav 8:2 innan den helt rasade ner i en ravin, dels att förmedla resultatet av undersökningen till allmänheten.

Metod

Fornlämningsområdet karterades vid 2007 års undersökning med totalstation.

Koordinatsystemet sattes ut med GPS i rikets nät, (höjdvärdena blev därmed troligtvis något för höga och stämmer inte överens med ekonomiska kartans nivåer). Delar av jorden från gravarna sållades i såll med 2 eller 4 mm maskvidd. Övrig jord skottades bort skiktvis. Vid framrensning av ytor och konstruktioner användes skärslevar och gotlandshackor. Brandlagret vattensållades inne på Murberget för att inte missa ben och fynd.

Profilerna ritades och fotograferades av med digital och analog kamera. Kärnröset och den centrala stenblockspackningen fotograferades av med hjälp av fototorn. För att underlätta digitalisering av stenkonstruktionerna lades kors ut. Korsen mättes in totalstation. Vid rapportskrivningen importerar bilderna (som togs av stenkonstruktionerna) till Gis-programmet Mapinfo för digitalisering.

Graven genomsöktes med metalldetektor för att påvisa metallföremål. Även delar av åkern norr om gravfältet avsöktes med metalldetektor.

Topografi

Gravfältet ligger längst ut på en nippkant på ett avstånd av 60-100 m från Ångermanälven. Nipan sluttar starkt ner mot det breda standplanet intill Ångermanälven. På sträckan mellan gravarna och älven är höjdskillnaden upp till 30 m. Älvens nivå ligger idag enligt kartuppgifter på ca 7,4 m nivå över havet vid Para.

Längs fornlämningsområdet är marken på flera ställen borteroderad genom från älven sett vinkelräta raviner som bitvis är mycket djupa. Ravinerna uppkommer förmodligen då stora mängder vatten transporteras i marklagren från de högre liggande områdena. Diken där vatten rinner ner mot nipkanterna verkar i flera fall vara orsaken till djupa ravinbildningar. Jordarten består huvudsakligen av mjäla utan inslag av grövre fraktioner. Ytorna norr om gravfältet består idag av åkermark som sträcker sig 350 meter bort till det öst-västligt löpande bergsområdet. Vid undersökningen påträffades bara sten i gravkonstruktionerna medan omgivningarna verkar helt stenfria, inga odlingsrösen har heller noterats. Jordarterna består av finkorniga älvsediment.

Beskrivning av fornlämningen, fornlämningsbild och äldre uppgifter

Fornlämningarna Raä 7 (två gravar) och Raä 8 (gravfält) har tillhört samma gård under järnåldern (avståndet mellan Raä 7:2 och 8:1 är 6 m), 2008 slogs därför Raä 7 samman med Raä 8.

Gravhögarna inom nuvarande Raä 8 har ursprungligen varit mellan 5,8- 16 m i diameter och mellan 0,4-2 m höga. Fem möjligtvis sex av högarna har ursprungligen varit 13- 16 m i diameter.

Fornlämningsområdet nämns i förstagångsinventeringen 1963, då omtalas en rapport, som inte gått att spåra varken på Murberget eller ATA.

Inventeringsuppgifterna från 1963 omtalar ”att samtliga gravar är skadade av jordtäkt och ras ned i ravinen, så att endast mindre delar av fornlämningarna återstår. Västligaste graven håller på att förstöras genom erosion förorsakad av nyligen nedlagd kommunal vattenledning av plast, samt att Boteå kommun för varje år för på lassvis med jord som varje år eroderas bort”.

På ekonomiska kartan från 1963 (baserad på flygfoton från 1958 och 1960) har gravfältet (efter första inventeringen 1963) en nord-nordöstligare utbredning än vid den senare inventeringen. På ekonomiska kartan är det också tydligt att erosionen inte fortskridit så långt. I förstagångsinventeringen 1963 ingick av allt att döma grav 8:3- 8:7 medan grav 8:1 och 8:2 ej var klassade som gravar. När revideringsinventeringen ägde rum 1994 hade grav 8:4 och 8:7 nästan helt försvunnit. Gravantalet var då fortfarande angivet till fem men då har gravfältets utbredning förskjutits åt sydväst och inkluderade tydligen grav 8:1 och 8:2 (se George 2008:6).

En kursdeltagare vid undersökningen 2007 bodde under 1960-talet i det intilliggande huset och kommer ihåg att nippkanten då låg flera meter längre ut från den tidigare benämnda Raä 7:2. Ravinen mellan Raä 8:2 och 8:3 var långt mycket mindre och man kunde ta sig över sänkan, vilket idag skulle vara omöjligt.

På den geometriska kartan från 1696 ligger platsen för Raä 8 i skogsmark söder om åkermarken, gravarna är ej markerade på den geometriska kartan (bilaga 1).

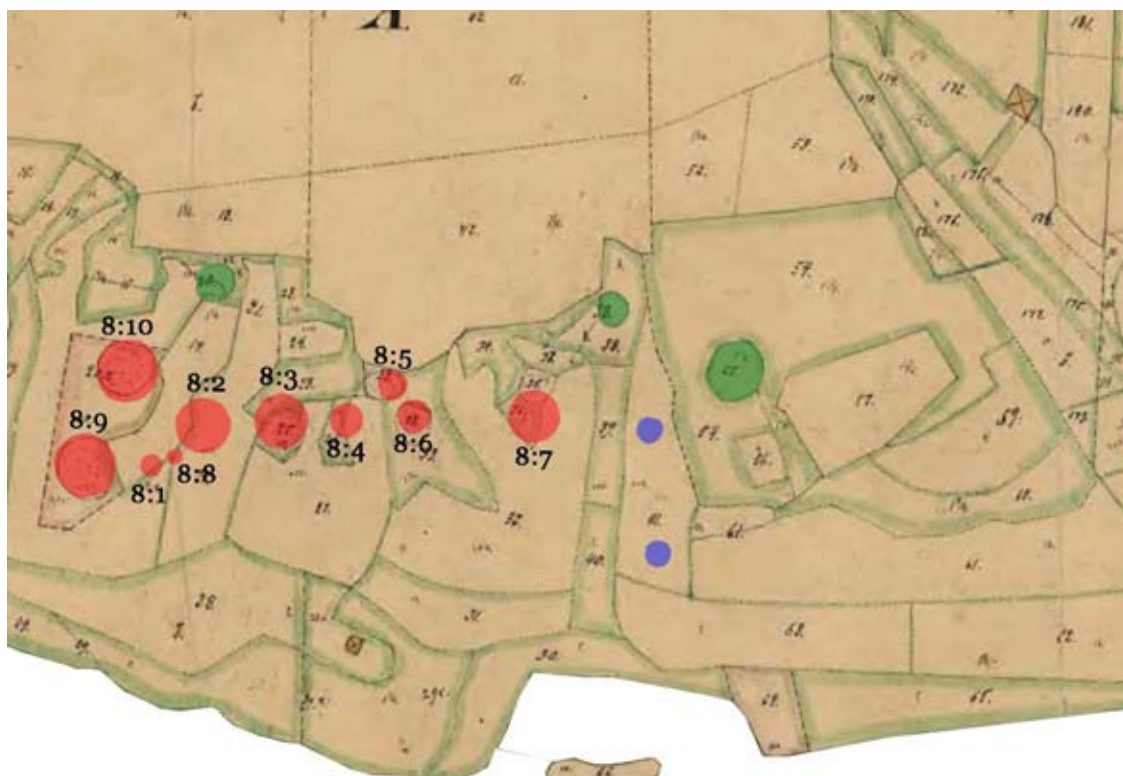
Ortnamnet Paras etymologi är inte tillfredställande utredd. 1535 skrevs det Perä, 1542 Pero, 1543 Pera, 1544 Pära och 1627 Para. Bucht föreslår med stor tvekan att namnet kommer från padha ”ådal” (Bucht 1955:53).

Nils Johan Ekdahl anger två storhögar (som var över 22 m i diameter) i Sånga av totalt 25 gravar, Karl Sidenblad angav 44 gravhögar men inga uppgifter om några storhögar (båda

utförde inventeringar för vitterhetsakademien på 1800-talet). Enligt Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering fanns det 33 gravhögar, ingen av dem var över 20 m i diameter (Wallander 2005:216). Ekdahl nämner tre högar mellan östra och västra Para söder om landsvägen. En av dessa ska ha varit 27 alnar i diameter och 3 ½ alnar hög samt 17 alnar i diameter och 2 alnar hög. Detta kan vara en beskrivning av de större högarna på Raä 7 och 8. Ekdahl nämner även fem högar i östra Para som "mest förstörda genom jordras wid elfven" (Ekdahl 1833). Sidenbladsh beskriver ett gravfält med tio högar i Mellan-Para, dessa ska dock ha legat på gränsen till Väster-Para ovan vägen. Troligen beskrivs Raä 15 som nu består av endast en skadad gravhög (Sidenbladsh 1865).

Inom Sånga socken har förutom föregående års undersökning inom Raä 8 bara en arkeologisk undersökning tidigare genomförts enligt ADIN Arkeologiska databaser i Norrland). 1988 undersöktes delar av den medeltida kyrkan i Sånga (Forsberg 1991). I Sånga socken finns ett drygt tiotal gravlokaler av järnålderskaraktär. Ett par av dessa är endast uppgifter om gravar (två andra är mycket tveksamma efter besiktning av Länsstyrelsen och Murberget 2006).

På laga skifteskartan från 1852 är ett flertal nu okända gravar markerade (kartan upptäcktes först efter undersökningen 2008 då flera av de lokala lantmäterikontorens kartor skannats in och lagts ut under lantmäteriets tjänst, historiska kartor på webben).

Utdrag ur laga skifteskartan från 1852. Av de rödmarkerade gravarna är 8:1, 8:2 och 8:8 (8:8 utgick efter undersökning 2009) upptäckta i samband med Murbergets undersökningar på platsen. De grönmarkerade är inte återfunna utan är troligen helt förstörda. Av de lilamarkerade punkterna är den nedre en trolig grav, den övre utgör möjligen resterna av en kraftigt förstörd grav.

Sånga socken under medeltid och historisk tid

Sånga socken är en av Västernorrlands minsta socknar. Bland de intilliggande socknarna finns flera som yt- mässigt är mycket små (Torsåker, Överlänäs, Boteå, Multrå). I samma socknar finns medeltida stenkyrkor.

De små socknarna måste trots sin litenhet haft ett tillräckligt befolkningsunderlag och rikedom för att bilda församlingar. Utifrån skattelängden 1571 i samband med Älvsborgs lösen finns uppgifter om invånarnas ekonomiska ställning. Sånga socken utmärker sig på många sätt. Uppgifterna är visserligen ca 1000 år yngre än gravfältet i Para men är ändå värda att nämna. Hushållens medelförmögenheter i Sånga hamnar på nionde plats (av totalt 37). Hemmanens medelstorlek i Sånga hamnar på tredje plats med 13,5 seland. Den beräknade befolkningens storlek hamnar dock sist av alla socknar.

De ekonomiskt starka bönderna var koncentrerade till socknarna vid Ångermanälvens nedre del. Där bodde också många av de rikaste personerna som grundlade sina förmögenheter genom sina ämbeten och handel, många var nämligen landsköpmän. Bland de varor som nämns finns älgkalvskinn och kalvskinn. Präster, ämbets- och handelsmän utgjorde de rikaste personerna (Sjölund 2007: 135-150). Holm i Överlänns socken är Norrlands enda säteribildning och känd som stormannagård sedan 1500-talet (Riksintresseregistret). Vilka grupper som tillhörde samhällets elit i Ådalen under folkvandringstiden är inte helt lätt att veta men handeln kan nog utan alltför vild fantasi räknas in som en viktig faktor, möjligen kan också religiös eller mer eller mindre världslig makt ha inverkat.

Redogörelse av arbetet

Undersökningen av grav 8:2 genomfördes under augusti-oktober 2008.

Efter avtorvning påbörjades grävningen. En nord-sydlig profilbank som löpte parallellt med ravinkanten lämnades kvar. Från den nord-sydliga profilens mitt sparades en öst-västlig profilbank. Grävningen utfördes huvudsakligen genom att jorden skyfflades bort i tunna skikt för att inte missa alltför mycket av ett eventuellt fyndmaterial. Emellanåt avsöktes ytan med metalldetektor och jorden sållades i såll med 2 eller 4 mm maskvidd för att se om några fynd kom i högens fyllning. Under grävningens gång rensades ytorna med skärsliv för att lättare se eventuella färgningar och fynd. Förutom de ben som kom i ytan och som förmodligen är sentida påträffades enstaka skärvstenar i fyllningen. Blocken i kärnröset och den centrala stenblockspackningen fotograferades med analog och digital kamera samt digital fotografering från torn. De stenar som inte kom med vid tornfotograferingen mättes in med totalstationen.

Kryss som lägesbestämdes med totalstationen lades ut i samband med tornfotograferingen för att senare vid rapportarbetet fungera som hjälpmedel vid digitaliseringen av konstruktionerna.

Inmätningen utfördes med hjälp av totalstation i det koordinatsystem som upprättades föregående år.

Brandlagret lades i påsar och fraktades sedan till Murberget för att vattensållas. Prover ur brandlagret skickades till Umeå Universitet för makrofossil- och vedartsanalyser.

För att se om de fanns fynd på åkern norr om gravfältet som kunde knytas till järnåldersboplatsen användes metalldetektor. Fynd gjordes bland annat av ett 1700-talsmynt och vad som tolkats som en bronsring med glasinfattning från järnåldern.

Förnyade fältinventeringar i området och granskning av tidigare okända historiska kartor påvisade att gravfältet ursprungligen varit mycket större än vad dagens fornminnesbeskrivning anger.

Fyllningen och stenblocken från grav 8:2 användes till att fylla igen gamla täktskador på grav 7:1 (nu tillförd Raä 8 med beteckningen 8:10), det var inte meningsfullt att försöka återställa grav 8:2 efter undersökningen då så stor del redan rasat ner i den djupa ravinen.

Då träden som växte på gravarna rasade ner för nipkanten följde stora jordmassor med. För att minska erosionen inom gravfältet avverkades därför träden på gravarna.

Röjningsarbeten på gravfältet Raä 8, Sånga socken under hösten 2008.

Återställningsarbeten

Täktskada i södra delen av grav 8:10. Denna skada och en täktgrop på norra sidan fylldes delvis igen med jorden från grav 8:2. Foto från syd.

Informationsinsatser

Den lokala tidningen Boteåbladet gjorde ett reportage om undersökningen i anslutning till arkeologidagen.

Den lokala radiostationen sände ett reportage om undersökningarna i Para Arkeologidagen hölls den 31 augusti på gravfältet som denna dag besöktes av ca 35 personer och Mittnytt som sände inslaget samma kväll. Mittnytt sände även ett reportage i undersökningens slutfas.

Murbergets arkeologer fanns med i Boteå- almanackan 2008. Där visades bilder från Kalknässkolans besök vid undersökningen föregående år.

En webbartikel om den rika kvinnograven 8:2 publicerades den 1 oktober på Murbergets hemsida.

Tidningen Ångermanland hade ett för Murbergets del rekordstort reportage den 2 oktober. Förutom en notis på framsidan av tidningen upptogs hela bilagans förstasida samt fem sidor inne i tidningen av undersökningarnas resultat.

Föredrag om undersökningarnas resultat hölls under hösten på Sollefteå museum och under vintern på Murberget.

En utställning om undersökningarna i Para anordnades under hösten 2009 av två arkeologistudenter från Vetenskapsmuseet i Trondheim som genomförde sin praktik på Murberget.

Arkeologidagen 2008. Ola George berättar om undersökningarna.

Anläggningsbeskrivningar

Gravhög 8:2

Gravhögen 8:2 har en flack profil närmast motsvarande den intilliggande graven 8:3. Diametern var ca 14,5 m och höjden 0,9 m. Östra delen av gravhögen hade vid undersökningstillfället redan rasat ner i ravinen.

Från gravens norra del intill ravinkanten och längs en linje ner mot sydväst har massor förts bort. Möjligen har ytan förstörts i samband med att gräsmattan anlades eller att ytan tidigare varit upplöjd, vilket fynden av några hästkosömmar längs den avschaktade kanten kan antyda.

När jordmanteln grävts bort (enstaka skörbrända stenar påträffades i fyllningen) framkom ett mindre, väl avgränsat och väl lagt kärnröse. Röset låg söder om högens mitt. Kärnröset var ca 3,5-4 m i diameter och 0,4 m högt och bestod mestadels av kantiga, skiviga stenar och block (0,1-0,7 m stora). Fläckvis syntes brandlager i utkanten av röset samt mellan stenarna. Röset hade grövre, liggande och ganska flata block i kanten. Mot mitten var blocken mindre och väl lagda utifrån och in mot mitten. I centrum låg det mindre och skiviga stenar, något stående på högkant i ett runt mönster. Ett undre lager omsorgsfullt utvalda flata stenar täckte den del av brandlagret där de hopplockade benen placerats (inga rester efter benbehållare påträffas dock). Stenmaterialet var påfallande skivigt och ett stort arbete måste ha lagts ner vid urvalet av stenarna.

Brandlagret var 4 x 4,8 m stort (störst utbredning i öst-väst). Gravskicket motsvarar det under föregående år dokumenterade i den rika mansgraven 8:3 (gravarna 8:2 och 8:3 har legat bredvid varandra men skiljs idag av en djup ravin).

Frånvaron av tydliga äldre marknivåer talar för att markytan tidigare grävts bort. Detta kan möjligen ha samband med uppförandet av de större högarna Raä 8:9 och 8:10. Detta förutsätter dock att dessa gravar skulle vara äldre vilket vi idag inte kan uttala oss om.

Norr om kärnröset (centralt under högens jordmantel) framkom en stenpackning 2 x 1,3 m stor och bestående av flera större block. Anläggningen som bestod av block upp till 0,7 m stora hade en utbredning på ca 2 x 1,3 m och var östvästligt orienterad. De norra och västra sidorna var raka och lagda i rät vinkel. Hur den östra delen varit utformad är omöjligt att veta då delar av anläggningen uppenbarligen redan rasat ner i den ca 11 m djupa ravinen. Den södra sidan var oregelbunden, kanske har anläggandet av kärnröset förstört delar av anläggningen. Möjligen har denna centrala konstruktion utgjort en grav där stora delar redan fallit ut över ravinkanten. En bränd yta (3 x 0,75- 2,5 m) underlagrade både den centrala stenpackningen och kärnröset. Fläckvis var jorden rödbränd även ut mot ravinen.

En rödbränd yta ca 0,3 m i diameter 0,2 m ner från den ursprungliga markytan syntes i fyllningen i södra delen av graven intill den öst-västliga profilen (punktnummer 1932-39). Vid snittning visade den sig bara vara 0,03-0,04 m tjock och ej väl avgränsad, troligen utgjorde den rödbrända ytan resterna efter en rotbrand.

Grav 8:2 efter avtorvning. Foto från syd.

Ingunn och Ola gräver bort jordfyllningen. Foto från Väst.

Den nordsydliga profilen. Foto från väst.

Den östvästliga profilen fotad från norr. I bildens vänstra kant syns delar av den centrala stenpackningen.

Maria Lindeberg rensar fram kärnröset. Foto från syd.

Kärnröset framrensat och fotograferat med tornfoto. Peter Persson håller i linan till kameran.

Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir på ravinens brant. Under dygnet hade det regnat närmare 100 mm.

Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir och Peter Persson gräver fram brandlagret, i brandlagrets mitt låg benkoncentrationen. Foto från syd.

Den centrala bengömmen, i bildens nedre högra del syns sländtrissan.

Den centrala stenpackningen i förgrunden. I bakgrunden kanten av kärnröset efter bortplockning av stenar och bortgrävning av brandlagret. Foto från norr.

Grav 8:2 fotograferad från platsen för grav 8:3. Foto från Öst.

Beskrivning av gravar inom Raä 8

Gravbeteckning	Diameter
8:1	5,8 m
8:2	14,5 m
8:3	14 m
8:4	ca 9 m
8:5	7,5 m
8:6	8,5 m
8:7	13,5 m
8:8 Utgår efter undersökning 2009	4 m
8:9 (tidigare 7:2)	16 m
8:10 (tidigare 7:1)	16 m

Fyndmaterial från grav 8:2

Guldföremål

Till vänster i bild guldspiralringen från grav 8:3, till vänster i bild fragment efter vad som troligen är fragment av en guldspiralring från grav 8:2. Foto Peter Persson, Murberget.

Ringens motsvarar Beckmanns Typ 30 var (spiralringar av rund ten och odekorerade ändrar) som innefattar spiralringar (Beckmann, C. 1969). Denna typ av ringar kunde bäras på tummen, ringfingret eller lillfingret. I Sverige tycks vänsterplacering vara vanligare och snarast ha en uttalad koppling till mansgravar (vapengravar) (Andersson 1993:25).

Ringens har varit ca 16 mm i diameter. Att bedöma på vilket finger ringen burits är svårt (till skillnad från den ring som påträffades i grav 8:3 under föregående år och som endast kan ha burits på ett lillfinger). Förmodligen har de folkvandringstida människorna kroppsarbetat hårt och haft väl utvecklad muskulatur i händer och fingrar. De har troligen inte haft samma kroppsvikt som nutidens människor och förmodligen inte haft speciellt knubbiga fingrar.

Idag ligger snittet för kvinnors ringfingrar runt 17,5 mm vilket kan ge en indikation på ringen burits på lillfingret (liksom i mansgraven 8:3).

Kvinnans ring är fragmentarisk och flera varv saknas. Guldsmeden Kalling i Härnösand gör utifrån brottytorna bedömningen att delar av ringen smält. Ringen har en mörkare färg än den guldspiralring som hittades under föregående år och gulthalten har varit på ca 23 karat (bedömning utifrån strykprov med salpetersyra).

Smycken har vid sidan om att smycka och pryda fungerat som symboler. Än idag används smyckesymbolik exempelvis för att markera en persons civilstånd, ämbete, utbildning eller tillhörighet för en viss grupp. Det finns smycken som fungerat som värdighetstecken, exempelvis härskarsymbol. Smycken kan ha haft ett avsevärt prestigevärde som synliga bevis för exempelvis allianser, förbund eller andra personliga förbindelser. De kan också vara uttryck för bedrifter som förtjänsttecken (Andersson 1993: 17).

Guldfingerringar kan mycket väl ha fungerat som tecken på äktenskap, men möjligen enbart inom vissa grupper eller samhällsskikt (Andersson 1993:28).

Guldfingerringar uppträder i såväl barn som vuxengravar och rätten att bära dem tycks alltså ha varit medfödd. För vissa enskilda ringtyper kan dock ålder eller prestation ha spelat in (Andersson 1993:25). Smycken kan naturligtvis även ha ärvts.

De spirallagda fingerringarna utgör den största gruppen i Norden. Mest frekventa är spiralfingerringar av typ 30 var, vilka är kända i något mer 200 exemplar. Ringarna förekommer över så gott som hela Norden (enbart med enstaka nordligare nedslag) och även på kontinentalgermanskt område och i Medelhavsområdet (Andersson 1993:70–71). Typen uppträder redan under äldre romersk järnålder men är då ytterst ovanlig, typens huvudperiod är emellertid yngre romersk järnålder (Andersson 1993:74–75).

I Sverige där könsbestämningar av gravarna med typ 30 var är mycket begränsade är bara mansgravar kända (Andersson 1993:70).

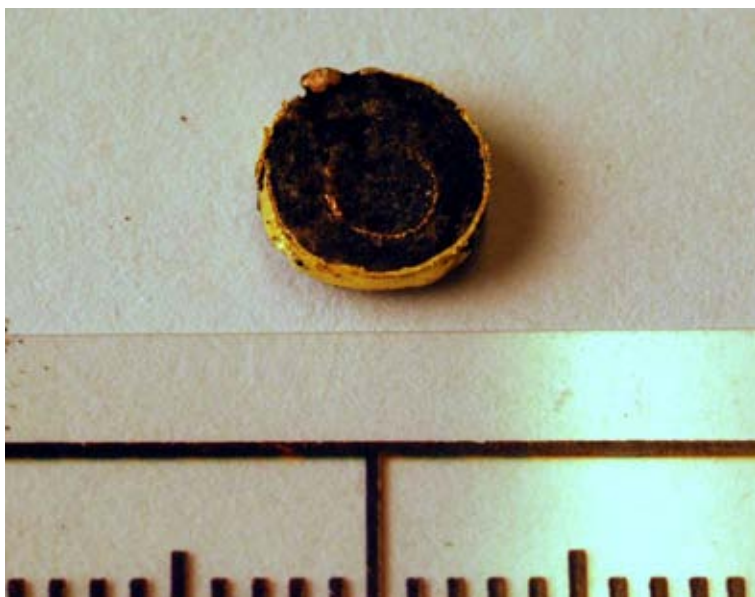
Typen har en stark knytning till högstatusmiljöer. Det finns också ett påtagligt samband med vapen. Vapengravarna med typ 30 var- ringar tillhör skiktet under den högsta militära ledningen (som representerades av förekomst av sporrar och släta guldfingerringar), men ändå med full vapenutrustning. Gruppen utkristalliseras under yngre romersk järnålder.

Typ 30 var har ingått i ett gemensamt Skandinaviskt elitärt symbolspråk (Andersson 1993:70).

Från mellersta och norra Sverige var inga statusgravar kända med typ 30 var innan undersökningarna i Para. Två ringar är tidigare kända i länet, en från Nävsta i Selångers socken och en från Vattjom i Tuna socken.

Del av pärlgarnityr

Birgit Arrhenius har tittat på det lilla guldfyndet (fnr 151) i ett scanning - elektronmikroskåp. Hon tror att det är en del av ett s.k. pärlgarnityr. Innläggningen är inte en granat utan är sannolikt av steatit (täljsten som behandlats så den blivit hård). I mitten är en guldring inlagd. Sannolikt har steatiten varit röd eller brunröd och paralleller finns inom det bysantinska området. Birgit finner inte några direkta paralleller i Sverige och betecknar fyndet som helt unikt.

*Fyndnummer 151 (del av pärlgarnityr).
Foto Maria Lindeberg.*

*Fyndnummer 150 (delvis smält guldfoliepärla) och 151
(del av pärlgarnityr). Foto Maria Lindeberg.*

Ornerat silverföremål

*Ornerat silverfragment, fyndnummer 238.
Fragmentet utgör möjligen del av ett spänne.
Foto Maria Lindeberg.*

Bronsföremål

Bronsfragment, fyndnummer 208. Foto Maria Lindeberg.

*Smält bronsföremål, fyndnummer 194, troligen smält fibula.
Foto Maria Lindeberg.*

*Fragment av bronsnål? Fyndnummer 258.
Foto Maria Lindeberg.*

Hyska och hake, fyndnummer 246. Foto Maria Lindeberg.

Kam

Kammaterialet har genomgått efter Petrés klassificeringsmodell av Lovö- undersökningarna (Petré 1984: 70-80).

Kammen har en mittskena med avsats (avsatskam) med i snittet kilformiga stödskeneväggar (M 2 a). Rygglinjens kurvatur är vinklad (R 2).

Stödskenorna har kilformade tvärsnitt (S 2) med ornering av halva punktcirklar (C 1).

Linjerna på stödskenorna motsvarar bäst L 7. På ena stödskenan finns två kantföljande linjer längst ner på ena sidan, på andra sidan verkar det längst ner ha varit tre kantföljande linjer, på denna sida finns också två linjer som löper parallellt med föregående ca 5 mm högre upp. Längs rygglinjen finns en i kanten längsgående linje och ca 5 mm från den en inre parallell linje i ca 45 graders vinkel från den övre av de vågräta linjerna. Två vågräta linjer löper också högre upp mellan rygglinjerna. På olika fragment av stödskenorna syns halva punktcirklar samt punkter med linjer som sicksackar (vissa fragment har en mer rundade sicksack- ornering) sig emellan. Mittskenans rygg är ornerad med punktcirklar.

Brända kamfragment, fyndnummer 187. I övre vänstra delen av bilden syns ett rundat föremål med streckornering, troligen tillhör dessa fragment inte kammen. Foto Maria Lindeberg.

Brända kamfragment, fyndnummer 177. Foto Maria Lindeberg.

Björnfalanger

Benfynden av björn består enbart av klofalanger (*phalanx III*). Inte mindre än 40 fragment av en total vikt av 25,5 gram påträffades i brandlagret under kärnröset i grav 8:2. Bentyper indikerar att det följt med en björnfäll på gravbålet. Vid tidigare undersökningar har björnfalanger framkommit i omkring 40 gravar i länet. De gravlagda människorna är inte könsbestämda i alla dessa gravar, men i åtminstone en handfull fall kan gravarna vara kvinnogravar (ADIN 2009).

Förkolnat textilfragment

Fyndet består av förkolnade textilrester i flera lager (30 x 15 mm) med del av brickvävt band som sitter fäst vid ett 2/2 kypertvävt tyg. Brickbandets ena kant är vävt med minst åtta parvis motställda brickor. Textilen utgör troligen en del av en ärmlinning.

Enligt Margareta Nockert är textilen av en kvalitet som motsvarar den från grav 2 i Hög (Raä 1 Selånger socken, Medelpad). Både brickbandet och 2/2 kyperten är extremt jämna och fina i kvaliteten.

Det brickvävda bandet måste ha varit nästintill outslitbart och skyddade det känsliga området intill agrafferna. Liknande textilynd men obrända finns från en kammargrav i Skyttberg i Timrå socken, Medelpad (Raä 48) som var en mansgrav (Nockert 1991:41).

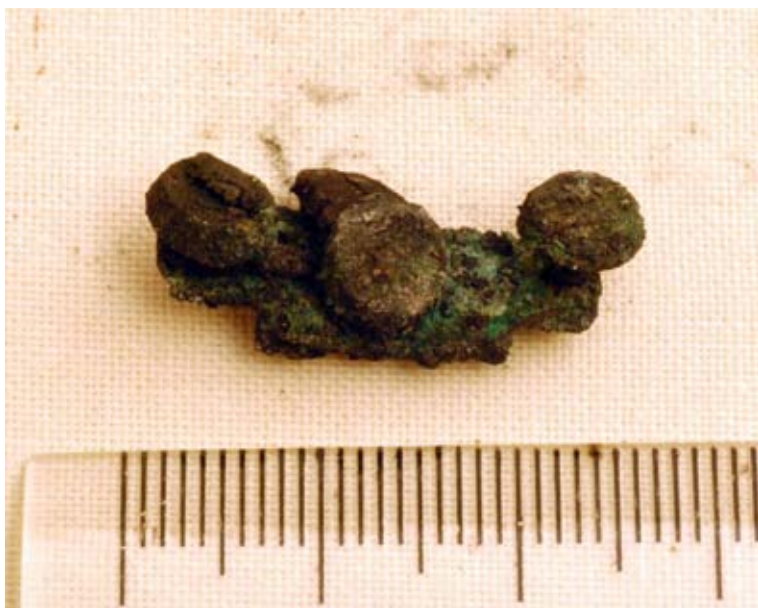

Det förkolnade textilyndet (fyndnummer 164)
från grav 8:2. Foto Björn Grankvist.

Agraffer

Agraffknapparna har fungerat som ett slags knäppen fästade på häktesspännen med uppgift att hålla ihop bl. a. ärm och benlinningarna. Den flata ej ornerade varianten av agraffer kallas av Lamm för IX (Lamm 1972). Plana agraffknappar utan ornering benämner Hines B 1 i. *“The most common “form” of buttons are plain ones with flat, undecorated upper faces. The earliest examples found on Gotland in Almgrensperiod V:1 through to large numbers dated to VWZ III and IV. A general date for all these to VWZ III/IV seems reasonable”* (Hines 1993:15).

Fasningen eller toppigheten antyder norskt ursprung enligt Helena Victor vid Kalmar läns museum.

*Häktesspänne med agrafer, fyndnummer 200.
Foto Maria Lindeberg.*

Fyndmaterial från åkern norr om Raä 8

Del av ring

Fyndet gjordes i åkern vid avsökning med metalldetektor. I kopparlegeringen är ett mörkblått glas infattat. Vid undersökning i mikroskop syns att glaset är bubblig och därför varit utsatt för stark hetta, troligen i samband med en kremering, ringen är därför troligen samtida med den gård som legat vid Raä 8. Ringtypen är inte tidigare känd från svenskt område under folkvandringstid enligt Kent Andersson vid SAU. Fyndet var vid rapportens sammanställning inte inrapporterat till FMIS och hade därför inte fått något fornlämningsnummer.

Fram och baksida av ringdel. Foto Peter Persson.

Osteologisk analys

Sammanlagt analyserades närmare 1,2 kg ben från graven. Benen från den centrala bengömman och omgivande brandlager vägde tillsammans ca 1,1 kg. Övriga benfynd kommer från rensningen och består av brända och obrända ben, varav merparten har bedömts vara

djurben. Lite drygt 70 % av benmaterialet har kunnat bestämmas till art och benslag (832,2 g).

Den brända kroppen från en vuxen individ väger efter en modern kremering mellan 1,6-3,6 kg (McKinley 1989). De viktmissiga variationerna beror bl.a. på kön. Det verkar således som att skelettet i grav 8:2 i Para är tämligen intakt. Den brända kroppen har bedömts tillhöra en kvinna i medelåldern, runt 40-59 år gammal.

De enda sjukliga/degenerativa förändringar på skelettet som har kunnat iaktas är benutväxter, s.k. *ligamenta flava*, på bröstkotorna.

Graven innehöll ben från människa, björn (*Ursus arctos*) och häst (*Equus caballus*).

Benfynden av björn består enbart av klofalanger (*phalanx III*), förmodligen rester efter en björnfäll. Från häst finns endast några fragment från hoven (*phalanx I*).

C-14 analys

C-14 analyserna är utförda på brända människoben.

Metoden att utföra C-14- analyser på bränt ben är väl utprovad och fungerar bra. Det kollagen som dateringarna utförs på har en omloppstid i kroppen på ca 10-20 år vilket innebär att dateringarna inte visar själva dödsögonblickets värden utan något tidigare värden (Göran Possnert vid Ångström laboratoriet muntligen). Följaktligen blir då dateringarna något framskjutna i tiden. Tyvärr går det inte att säga något om kosten med ledning av förhållandet mellan C-13 och C-14 då materialet är bränt. Från 2008 års undersökning analyserades två prover. Det ena (Ua-36 852) gav en datering med 2 405 $\pm$ 75 som inte stämmer överens med den arkeologiska datering. Med två sigmas angivelse faller den dateringen mellan 780 och 380 BC vilket innebär yngre bronsålder- förromersk järnålder. Då analysen gav ett så avvikande resultat togs ett nytt prov ut för analys. Prov Ua-37 210 från Grav 8:2 faller med två sigmas angivelse (68,2%) mellan 380 och 540 AD, vilket stämmer väl överens med vad som förväntades. Enligt Ångströmlaboratoriet kan benmaterial som är dåligt brända ge avvikande resultat och det är därför bäst att datera hårt brända ben. En hel del av benen från grav 8:2 var dåligt brända och det var antagligen därför som prov Ua-36 852 fick ett så konstigt resultat.

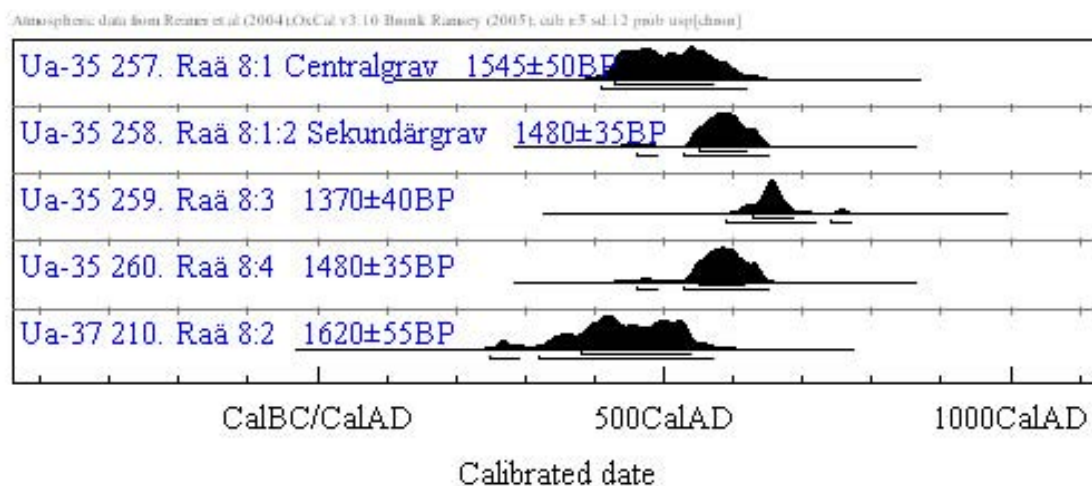

Diagram över de C-14 analyser som utförts efter undersökningarna 2007-2008.

Av C-14 diagrammet att döma anläggs troligen kvinnograven 8:2 före de andra gravarna. Möjligen kan grav 8:2 vara ungefär samtida med grav 8:1 (centralgraven), därefter skedde den sekundära begravningen (8:1:2). Sekundärgraven har en identisk kurva som grav 8:4 och borde vara någorlunda samtida med denna. Den rika graven 8:3 anläggs efter begravningarna 8:1:2 och 8:4.

Vid undersökningen spekulerades det om kvinnan kunde möjligtvis skulle kunna ha varit frun till "Paramannen" i grav 8:3 då gravhögen och gravskicket var likartat och då gravarna låg intill varandra. Kvinnan har med ledning av C-14 analysen föregått Paramannen med en eller två generationer vilket utesluter spekulationer om man och fru.

Makrofossil och vedartsanalys

En makrofossilanalys av flotterad jord från brandlagret i grav 8:3 utfördes av Karin Viklund, Umeå universitet.

Någon cerealia eller annat frömaterial hittades inte i kvinnograven 8:2 i Para.

Det träkol som bestämdes utgjordes till 100 % av björk, *Betula sp.*

Tolkning och diskussion

Graven har haft en flack profil, den ursprungliga diametern har varit ca 14,5 m. Höjden har varit omkring 0,9 m. Kärnröset som låg söder om högens mitt var omkring 0,4 m högt och var lagt över platsen för gravbålet. Benmaterialet har efter bränningen plockats upp och lagts i centrum av brandlagret. Det är oklart om de brända benen placerades i något kärl, inga rester av benbehållare kunde dock påträffas. Stenpackningen över benkoncentrationen var av mindre storlek än den omgivande stenmaterialet vilket i sig tyder på visad omsorg av benresterna. Det inre gravskicket överensstämmer därmed med den rika grav 8:3 som undersöktes under föregående år. Kärnröset i grav 8:2 var dock av betydligt mindre omfattning och blockstorlek än i Grav 8:3. Det yttre gravskicket är likartat både vad gäller de flacka välvningarna och diametrarna på högarna.

Centralt under högens jordmantel framkom en stenpackning 2 x 1,3 m stor och bestående av flera större block. De norra och västra sidorna var raka och lagda i rät vinkel. Hur den östra delen varit utformad är omöjligt att veta då delar av anläggningen uppenbarligen redan rasat ner i den ca 11 m djupa ravin. Den södra sidan var oregelbunden, kanske har anläggningen av kärnröset förstört delar av den centrala stenpackningen.

Vid undersökningen diskuterades om den centrala stenpackningen tillhört en förstörd grav som jordmanteln täckt och att det sydliga kärnröset där kvinnan begravdes skulle ha täckts av samma jordmantel. Frågan var då om gravhögens jordmantel täckte fler än en grav och om jordmanteln utökats vid anläggandet av kärnröset? Det gick dock inte att urskilja några större skiktningar som skulle kunna tyda på skilda faser i jordmanteln. Den centrala stenpackningen kan naturligtvis även ha utgjort någon annan typ av anläggning.

Benresterna har osteologiskt bedömts tillhöra en kvinna i medelåldern, runt 40-59 år gammal. De enda sjukliga/degenerativa förändringar på skelettet som har kunnat iakttas är benutväxter, s.k. *ligamenta flava*, på bröstkotorna.

Graven innehöll även ben från björn och häst. Björnbenen består enbart av klofalanger, förmodligen rester efter en björnfäll. Från häst finns endast några fragment från hoven.

I den föregående år undersökta grav 8:1 påträffades hästtänder och i grav 8:3 påträffades björnfalanger. Av de tre gravlagda personerna som har kunnat åldersbestämmas på gravfältet är kvinnan den som blivit äldst, mannen i grav 8:3 blev mellan 20 och 39 år och personen i grav 8:1:2, 20-30 år.

Graven var rikt utrustad och fynden av bronser var många, tyvärr var materialet överlag starkt korroderat, smält eller sönderbränt. Något som befäster kvinnans höga ställning är fynden av fragmenten av en guldspiralring, del av pärlgarnityr, guldfoliepärla, björnfalanger, agraffer och den brickbands- vävda textilen i mycket hög kvalitet. Förutom en sländtrissa tillverkad av sten påträffades flera benbrickor. Brickornas funktion är osäker men det skulle möjligen kunna ha samband med textilhantverket (mycket tunna trådar kan ha haft små sländtrissor.)

Två C-14 analyser genomfördes på brända ben från graven, det första fick ett BP- värde på 2 405+-75 år vilket är helt orimligt. Felkällan kan enligt Göran Possnert bero på att benet var dåligt bränt. En andra analys genomfördes och det fick ett BP-värde på 1 620+- 55 år. Provet faller med 68,2% sannolikhet mellan 380 och 540 AD, vilket stämmer väl överens med vad som kunde förväntades. Tyvärr ger inte C-14 analysen någon snävare datering än till folkvandringstid.

Avsatskammens utseende och ornering ger inte heller någon snävare datering.

Frånvaron av tydliga äldre marknivåer talar för att markytan tidigare grävts bort. Det kan möjligen ha samband med uppförandet av de större högarna Raä 8:9 och 8:10. Det förutsätter dock att dessa gravar skulle vara äldre vilket vi idag inte kan uttala oss om.

I samband med undersökningen besöktes niporna väster om undersökningsplatsen. Området var kraftigt förstört av ravinbildningen. I flera fall var ravinerna belägna nedanför diken. Dikena är troligen i många fall orsaken till uppkomsten av de djupa ravinerna.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 435-2830-08, 431-8509-07

Länsmuseets dnr: 2008/57

Län: Västernorrland

Landskap: Ångermanland

Kommun: Sollefteå

Socken: Sånga

Fastighet: Para 13:1

Kartblad: 19 H 1h

Belägenhet: X 7008 086 Y 1585 931

Undersökt yta ca 43,5 m²

Koordinatsystem och höjdvärden: Rikets nät 2,5 gon väst efter GPS-värden.

Undersökningstid:

5-8/8, 12-13/8, 15/8, 26-29/8, 8/9, 8/10- 2008.

Personal från Murberget Länsmuseum Västernorrland: Ola George, Maria Lindeberg, Peter Persson och praktikanten Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir.

Rapportsammanställning: Ola George.

Fynden konserverades av Murberget Länsmuseum Västernorrland.

Dokumentationsmaterial i form av ritningar, konserveringsrapport, fotografier, dagböcker mm förvaras på Murberget, Länsmuseum Västernorrland.

Referenser

ADIN, Arkeologisk databas i Norrland. Upprättad av Per H Ramqvist år 1995; Arkeologiska utgrävningar i Norrland 1950-1995: en databas sammanfattande 1700 undersökningar. Uppdaterad för Västernorrlands län 2007 av Peter Persson, Murberget Länsmuseum Västernorrland.

Andersson, K, 1993. Romartida guldsmede i Norden II Fingerringar. Occasional Papers in Archaeology 6. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala.

Beckmann, C. 1969. Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museums. 26. Saalburg.

Bucht, T, 1955. Ortnamnen i Västernorrlands län. Del 1. Lund.

Ekdahl, N. J. 1833. Ekdahls norrländska samlingar. Berättelse till Kongl. Witterhets, Historie och Antiquitets Akademien om de Wettenskapliga Forskningsresor som blivit företagna åren 1827, 1829, 1830 i Norrland till granskande af dess Historiska och Antikvariska märkvärdigheter, enligt Kongl Majts Nådigste Befallning uppsatt och afgiven.

George, O. 2008. Arkeologisk undersökning och kursgrävning av skadade gravar på gravfältet Raä 8 i Para, Sånga socken. Murberget, Läns museet Västernorrland. Rapport 2008:19.

Hines, J. 1993. Clasps, Hektesspenner, Agraffen. Anglo-Scandinavian Clasps of Classes A-C of the 3rd to 6th centuries A.D. Typology, Diffusion and Function. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Uddevalla.

Lamm, K. 1972. Produktionen av agraffknappar på Helgö. Licentiatavhandling framlagd vid seminariet för nordisk och jämförande fornknusap vid Stockholms universitet VT 1972.

Nockert, M. 1991. THE HÖGOM FIND AND OTHER MIGRATION PERIOD TEXTILES AND COSTUMES IN SCANDINAVIA. ARCHAEOLOGY and ENVIRONMENT 9. HÖGOM PART II. UNIVERSITY OF ARCHAEOLOGY. RIKSANTIKVARIEÄMBETET. Uddevalla.

Petré, B. 1984. Arkeologiska undersökningar på Lovö. Del 4. Bebyggelsearkeologisk analys. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology. Stockholm.

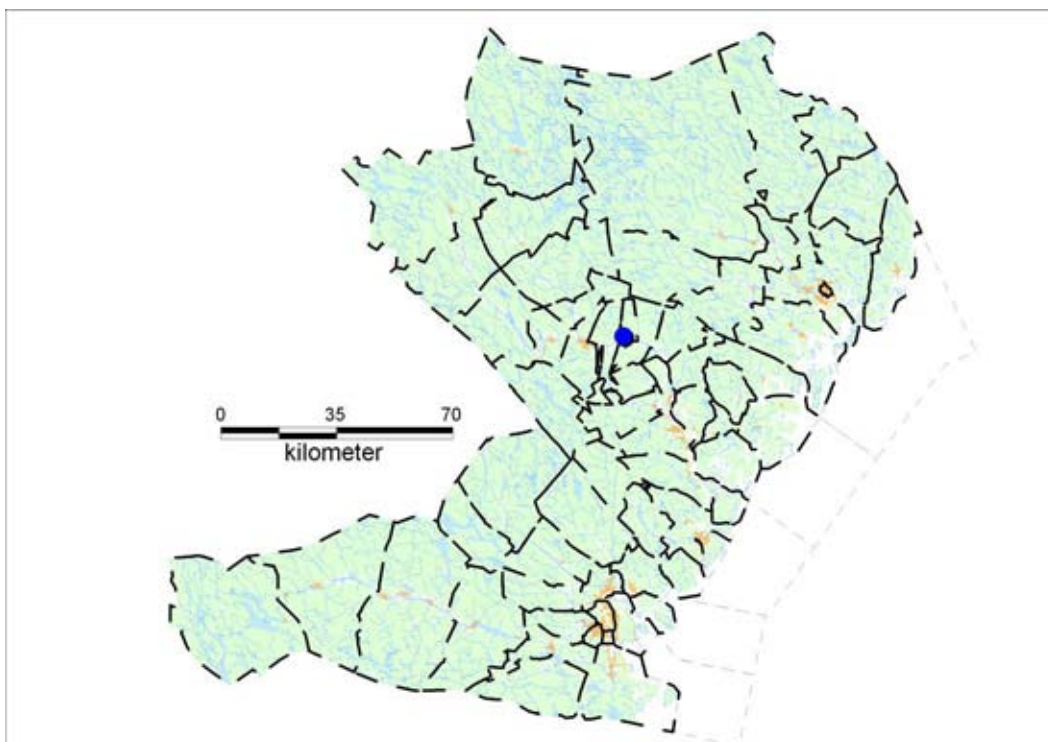
Sidenblad, 1865. Förteckning öfver fornlemningar inom Grundsunda, Gideå, Arnäs, Själevad, Mo, Björna, Anundsjö, Liden, Sollefteå, Multrå, Sånga, Öfverlännes, Botheå och Torsåker i Ångermanland. Antikvarisk tidskrift för Sverige. Berättelse till Kongl. Witterhets, Historie och Antiquitets Akademien om de antikvariska undersökningar gjorda under 1865.

Sjölund, P. 2007. Rika och fattiga i 1500-talets Ångermanland. Vad en skattelängd kan berätta. Släktforskarnas årsbok 2007. Falköping.

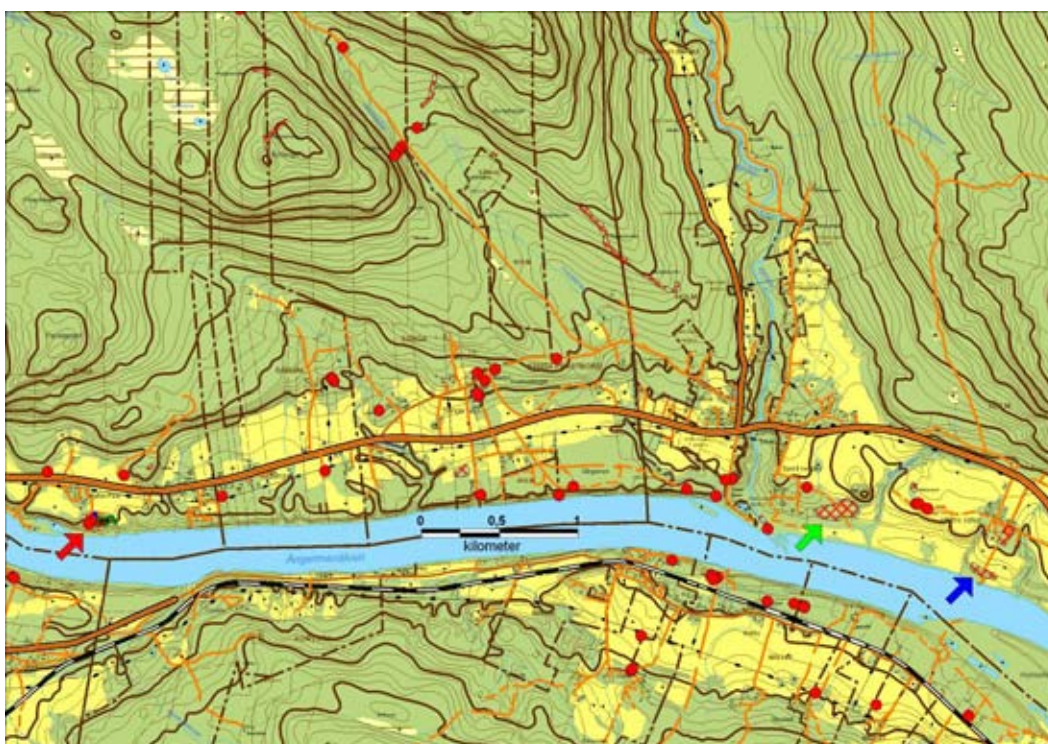
Wallander, A. 2005. Höven å Hola har den bästa jola. Om en försvunnen storhögsbygd i Ångermanland. Stora Ådalen. Kulturmiljön och dess glömda förflutna. Styresholmsprojektet - en monografi. Läns museet Västernorrland. Arkiv för norrländsk hembygdsforskning XXVII 2005.

Bilagor

Bilaga 1. Kartor över området

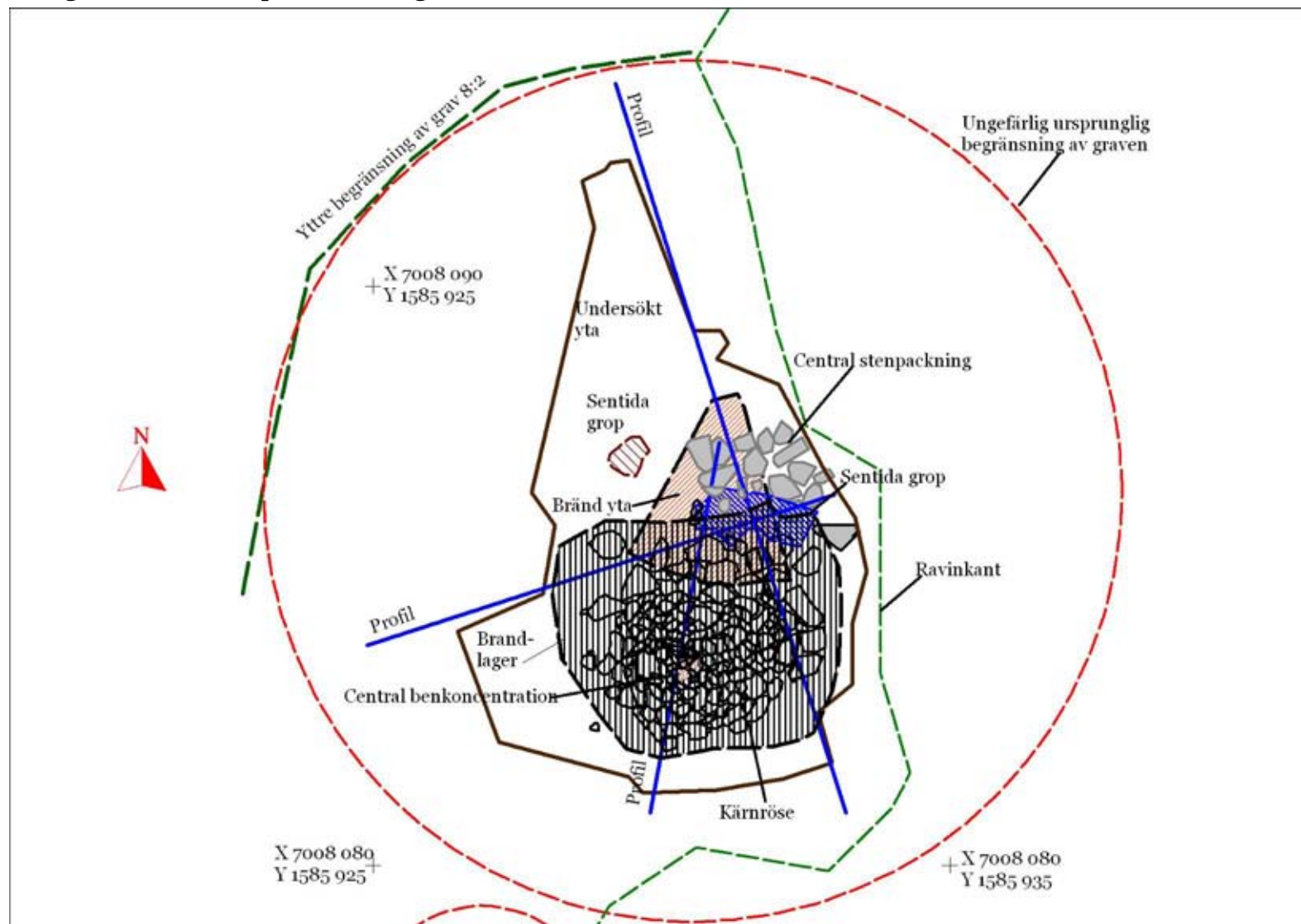

Sång socken i Västernorrlands län markerad med blå prick.

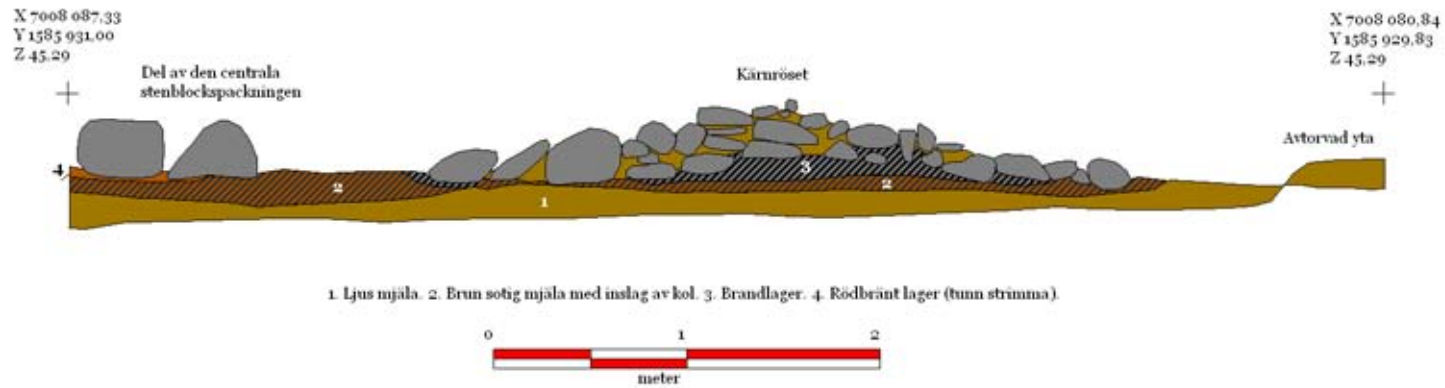

De välkända gravfälten i Holm (blå pil), Björkåbruk (grön pil) och Para (röd pil).

Bilaga 2. Plan och profilritningar

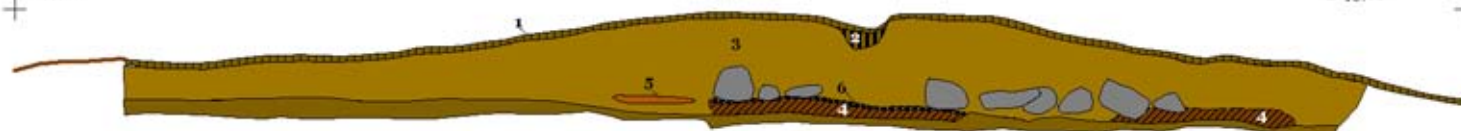
Profil av gravhög 8:2 ritad från västnordväst efter att jordmanteln grävts bort

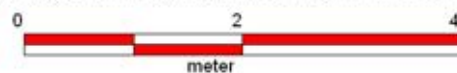
Nordsydlig profil av gravhög 8:2

X 7008 093,44
Y 1585 929,22
Z 45,68

X 7008 080,82
Y 1585 933,21
Z 45,81

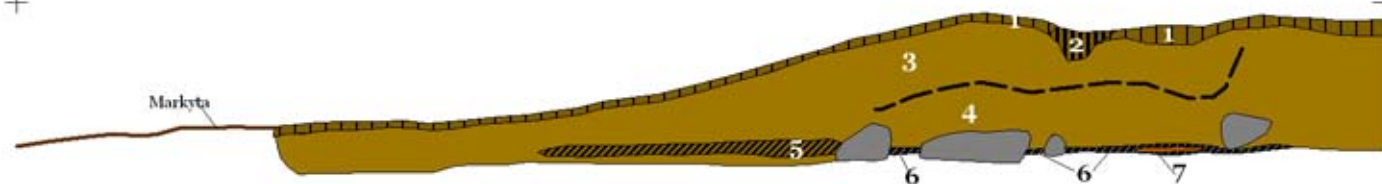
1. Torv. 2. Kol och sot från sentida bränning (bland annat innehållande takpappsspik) i plundringsgrop.
3. Gulbrun mjåla med inslag av kol. 4. Brun mjåla med inslag av kol och sot. 5. Eldpåverkad mjåla. 6. Brandlager.

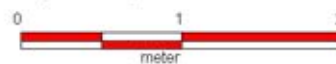
Östvästlig profil av gravhög 8:2

X 7008 083.75
Y 1585 924.95
Z 45.73
+

X 7008 086.35
Y 1585 933.03
Z 45.78
+

1. Torv. 2 Kol och sot från sentida bränning i plundringsgrop. 3. Gulbrun mjäla.
4. Ljusbrun mjäla. 5. Ljusbrun mjäla med inslag av kol och sot.
6. Brandlager. 7. Brandpåverkad mjäla.

Bilaga 3. Fyndlista

Fyndnr	Fynd	Pnr	Grav	X	Y	Z	Mått	Antal	Vikt	Kommentar	Kasserad
149	Guldringsfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5			2	2,1	Fragmenten har smält av. Typ 30 var.	
150	Guldfoliepärla		8:2	7008 083	1585 930		6,3- 7,2 mm i diameter	1	0,3	Delvis smält. SV kvadranten	
151	Pärlgarnityr, del av		8:2	7008 084,08	1585 930,64		Diameter 7,2 mm, tj 1,8	1	0,1	Funnen i brandlagret utan närmare (i fyndlistan inlagd med mittpunkten för brandlagret) koordinatangivelse.	
152	Bränt ben	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,87				Från den centrala gravgömmen. För specificering se den osteologiska analysen	
153	Bränt ben	1920	8:2	7008 086,59	1585 930,88	45,51				Ytrens, torv-0,1 m. För specificering se den osteologiska analysen	
154	Bränt ben	1923	8:2	7008 085,24	1585 930,61	45,56				Ytrens, torv-0,1 m. För specificering se den osteologiska analysen	
155	Bränt ben	1924	8:2	7008 086,36	1585 930,61	45,46				0,10- 0,2 m ner. För specificering se den osteologiska analysen	
156	Ben	1954	8:2	7008 088,00	1585 930,85	45,39				Ytligt fynd. För specificering se den osteologiska	

										analysen	
157	Bränt ben	1954	8:2	7008 088,00	1585 930,85	45,39				Ytligt fynd. För specifisering se den osteologiska analysen	
158	Bränt ben		8:2	7008 084,70	1585 931,5					NÖ kvadranten av brandlagret. För specifisering se den osteologiska analysen	
159	Bränt ben		8:2	7008 084,70	1585 930					För specifisering se den osteologiska analysen. NV kvadranten av brandlagret.	
160	Bränt ben		8:2	7008 083	1585 931,5					För specifisering se den osteologiska analysen. SÖ kvadranten av brandlagret.	
161	Bränt ben		8:2	7008 083	1585 930					För specifisering se den osteologiska analysen. SV kvadranten av brandlagret.	
162	Bränd lera	2003	8:2	7008 082,48	1585 932,42	44,76		1	2,6		
163	Bränd lera	1931	8:2	7008 085,11	1585 931,45	45,48		2	1,2	0,15 m ner	
164	Förkolnad textil	1931	8:2	7008 085,11	1585 931,45	45,48	30 x 15 mm	1	1,5		
165	Bränd lera	1930	8:2	7008 085,12	1585 930,35	45,47		5	7,1		
166	Porslin	1929	8:2	7008 088,87	1585 929,08	45,04		1	1,5		X
167	Spik	1929	8:2	7008 088,87	1585 929,08	45,04	Skalle 11,5 x 9 mm, längd 19 mm	1	2,6		
168	Kamfragment		8:2	7008 084,7	1585 930			26	1,4	Några bitar ornerade med	

									streck. NV kvadranten	
169	Bränd lera		8:2	7008 084,7	1585 930			1	0,2	NV kvadranten
170	Kamfragment		8:2	7008 083	1585 930			14	1,5	SV kvadranten
171	Bränd lera		8:2	7008 083	1585 930			3	3	SV kvadranten
172	Metallfragment		8:2	7008 083	1585 930			2	0,2	Oidentifierad metall SV kvadranten
173	Järnfragment		8:2	7008 083	1585 930			1	0,7	SV kvadranten
174	Bränd lera		8:2	7008 089,7	1585 931,5			62	38,8	NÖ kvadranten
175	Sintrad lera		8:2	7008 089,7	1585 931,5			1	0,5	NÖ kvadranten
176	Kamfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5			49	3,7	Några bitar ornerade med streck. NÖ kvadranten
177	Kamfragment		8:2	7008 083	1585 931,5			39	5,2	Ornerade kamfragment. SÖ kvadranten.
178	Bränd lera		8:2	7008 083	1585 931,5			1	0,6	SÖ kvadranten.
179	Fragment av benföremål		8:2	7008 083	1585 931,5			1	0,1	Fragment med spår efter hål ca 6,5 mm i diameter. SÖ kvadranten.
180	Bronsfragment		8:2	7008 083	1585 931,5			1	0,2	SÖ kvadranten.
181	Brända ben		8:2	7008 083	1585 931,5			5	0,6	Ej osteologiskt undersökta då de låg bland kammaterialet. SÖ kvadranten.
182	Kamfragment	1961	8:2	7008 085,22	1585 929,68	45,32		1	0,1	Streckornerat fragment funnet vid rensning av profil i sot och kollager.
183	Bränd lera	2012	8:2	7008 083,25	1585 932,15	44,78		1	3	Funnen vid bortplockande av

										sten.	
184	Bränd lera	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90		45	17,4	En bit något sintrad. Från centrala bengömmen.	
185	Slagg	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90		1	1,4	Smidesslagg. Från centrala bengömmen.	
186	Brända ben	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90		63	5,1	Ej analyserat av osteolog. Från centrala bengömmen.	
187	Kamfragment	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90		87	21,4	Många ornerade bitar.	
188	Bronsfragment	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90		14	1,2	En del runda bitar.	
189	Bronsring	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	6,4- 6,8 mm i ytterdiameter, 3,3 mm bred, godstjocklek 0,7 mm.	1	0,1	Föremålet överensstämmer med fynd nr 244.	
190	Benring	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	Oval till formen, 16 x 25 mm, höjd 7,5 mm, ena sidan plan, andra sidan välvd. Hål ca 7,5 mm.	1	2,6		
191	Benringsfragment	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	Oval till formen, 17 x 25,5 mm, höjd 8,5 mm, ena sidan plan, andra sidan välvd. Hål ca	1	1,9		

							7,4 mm.				
192	Benringsfragment	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	Två små fragment med spår efter hål ca 7,5 mm i diameter.	1	0,1		
193	Sländtrissa av sten	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	Diameter 39,3-40 mm, höjd 17,2 mm.	1	32,0	Ena sidan plan, andra välvd. Hålet har diametern 7,5 mm.	
194	Bronssmälta	2000	8:2	7008 082,48	1585 932,42	44,76	30 x 24 x 19 mm.	1	12,7	Möjligen rester av ett spänne. Påträffades i utkanten av brandlagret.	
195	Järnnål med spiralhuvud	2241	8:2	7008 083,44	1585 930,24	44,83	L 48, nåldiameter 5,5, huvuddiameter ca 14 mm.	1	5,3	Från centrala bengömmen.	
196	Hästkosöm	1922	8:2	7008 087,03	1585 928,63	45,02	L 30,5, skalle 12 x 7 x 11 mm.	1	6,9		
197	Grytfragment?	1921	8:2	7008 087,05	1585 929,03	45,08	114 x 80 x 6-8,5 mm.	1	259,3	Ena sidan är sotig. Ett hål med 6 mm diameter, ett andra hål syns i brottytan. Möjligen fästen för hank med 54 mm bredd mellan nitcentrum. Fyndet gjordes i grop fylld med sentida skräp och sot/kol.	
198	Ben	1921	8:2	7008 087,05	1585 929,03	45,08		11	5,8	Fyndet gjordes i	

										grop fylld med sentida skräp och sot/kol	
199	Bronsfragment	2243	8:2	7008 082,78	1585 930,50	44,79	9 x 8 x 6,5 mm	1	0,4	Brons inbäddad i kol.	
200	Häktesspänne med tre agraffknappar	2249	8:2	7008 083,12	1585 931,23	44,77	22,9 x 7,7 x 1,2 mm. agraffknapp 6,8 mm i diam, 2,2 mm tjock.	1	1,9	Hakedelen av häktesspänne. Plana översidor, avfasade kanter.	
201	Bronsfragment	2248	8:2	7008 083,23	1585 931,01	44,79		2	0,8		
202	Bronsfragment	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90		28	5,1		
203	Bronsnit	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	L 10, diameter 2,5.	1	0,2		
204	Bronsnit	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	L 13,7, diameter 1,9 mm.	1	0,3		
205	Bronsnit	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	L 18,4, diameter 1,4 mm.	1	0,2		
206	Bronsfragment	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	L 21,8, diameter 3,6 mm.	1	0,7		
207	Bronsfragment		8:2	7008 083	1585 930			28	7,2	SV kvadranten.	
208	Bronsfragment		8:2	7008 083	1585 930		34 x 21 x 4 mm.	1	5,4	Avbrutet bleck (med rester efter nit) med vidhängande avbruten profilerad båge. SV kvadranten.	
209	Agraffknapp?		8:2	7008 083	1585 930		Oval 9-10,7 mm, 1,3-2 mm tjock.	1	0,6	Plan yta. SV kvadranten.	
210	Agraffknapp		8:2	7008 083	1585 930		Agraffknapp	1	0,2	Plan översida,	

							6,8 mm i diameter, 1,8 mm tjock.			avfasad kant. SV kvadranten.
211	Bronsnit		8:2	7008 083	1585 930		L 11,3 mm, diameter 1,8 mm.	1	0,1	SV kvadranten.
212	Bronsbleck		8:2	7008 083	1585 930		12,6 x 8,3 x 1,1 mm.	1	0,4	Föremålet avbrutet i båda kortändarna. SV kvadranten.
213	Bronsbleck		8:2	7008 083	1585 930		8 x 6,9 x 1,5 mm.	1	0,1	Möjligen rest efter häktesspänne, antydning finns till nit som kan ha hållit agraffknapp. Det ser ut som om det finns vidhängande organiskt material. SV kvadranten.
214	Bronsbleck		8:2	7008 083	1585 930		11 x 6 x 2 mm.	1	0,3	Blecket är förutom 4 mm tudelat. SV kvadranten.
215	Bronshänge?	2242	8:2	7008 083,17	1585 930,22	44,81	16 x 5 x 4 mm.	1	1,0	Föremålet har ett hål ca 1,5 mm i diameter i ena änden.
216	Bronsbleck med hål	2242	8:2	7008 083,17	1585 930,22	44,81	18,5 x 7,5 x 2,5 mm.	1	0,5	Föremålet har två hål med ca 3 mm diameter.
217	Bronsfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5			38	11	NÖ kvadranten.
218	Bronsbleck		8:2	7008 089,7	1585 931,5		16 x 9 x 2 mm.	1	0,7	NÖ kvadranten.
219	Bronsbleck		8:2	7008 089,7	1585 931,5		15 x 9,2 x 1,3 mm.	1	0,4	NÖ kvadranten.
220	Bronsbleck		8:2	7008 089,7	1585 931,5		10 x 8,5 x 1,4 mm.	1	0,3	NÖ kvadranten.

221	Bronsbleck		8:2	7008 089,7	1585 931,5		12,5 x 7,5 x 3,5 mm.	1	0,6	Två bleck hopsatta, glipan mellan upp till 1 mm. NÖ kvadranten.
222	Bronsbleck		8:2	7008 089,7	1585 931,5		10,5 x 6,8 x 1,1 mm.	1	0,1	I två delar. NÖ kvadranten.
223	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5		L 3,9, diameter på huvudena 5,6 samt 4 mm. Avstånd mellan huvudena ca 1 mm.	1	0,2	NÖ kvadranten.
224	Bronsfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5		13 x 7 x 2,7 mm.			NÖ kvadranten.
225	Bronsfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5		L 8,7, diameter 4 mm.	1	0,5	NÖ kvadranten.
226	Bronsfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5		14,5 x 7,5 x 4,4 mm.	1	1,2	NÖ kvadranten.
227	Bronsfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5		15,5 x 3,5 x 3 mm.	1	0,5	NÖ kvadranten.
228	Bronssten		8:2	7008 089,7	1585 931,5		14 x 2,2 x 0,9 mm.	1	0,1	NÖ kvadranten.
229	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5		L 12, diameter 1,6 mm.	1	0,1	NÖ kvadranten.
230	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5		L 13,8, diameter 1,8 mm.	1	0,1	NÖ kvadranten.
231	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5		L18,5, diameter 1,8 mm.	1	0,3	NÖ kvadranten.
232	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5		L 13,8, diameter 2 mm	1	0,2	NÖ kvadranten.
233	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5		L 11, diameter 2,8 mm,	1	0,4	NÖ kvadranten.

						avstånd mellan huvuden ca 8 mm.			
234	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5	L 10,6, diameter 1,6 mm.	1	0,1	NÖ kvadranten.
235	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5	L 9,8 diameter 1,6 mm.	1	0,1	NÖ kvadranten.
236	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5	L 7,9 diameter 1,6 mm.	1	0,1	NÖ kvadranten.
237	Bronsnit		8:2	7008 089,7	1585 931,5	L 8,6 diameter 1,6 mm.	1	0,1	Niten är krokig. NÖ kvadranten.
238	Ornerat silverfragment		8:2	7008 089,7	1585 931,5	16,6 x 16,4 x 5,2 mm.	1	1,7	Möjligen rester efter spänne. NÖ kvadranten.
239	Bronsfragment		8:2	7008 084,7	1585 930		13	3,0	Många smälta fragment. NV kvadranten
240	Agraffknapp?		8:2	7008 084,7	1585 930	L 8, diam skalle 5,2 tj skalle 2, diam nit 2,2 mm.	1	0,2	Plan översida, avfasad kant. NV kvadranten
241	Märkla av järn		8:2	7008 084,7	1585 930	22,5 x 14,2 x 4 mm.	1	3,2	NV kvadranten
242	Bronsbleck med nit		8:2	7008 084,7	1585 930	Bleck 19,5 x 11 x 1,4. Nit L med skalle 11, utan skalle 8 mm, diam nit 2,6 diam skalle 5,5 mm.	1	0,9	NV kvadranten
243	Bronsbleck		8:2	7008 084,7	1585 930	13,5 x 9,2 x 0,9 resp 12,8 x 5,2 x 0,9 mm.	1	0,6	Två bleck hopsatta. Glipan mellan upp till 1,5 mm. NV

										kvadranten
244	Bronsring		8:2	7008 084,7	1585 930		Diam ca 5,5 mm, höjd 4,4 mm, godstjocklek 1 mm.	1	0,1	I två delar. Föremålet överensstämmer med fynd nr 189. NV kvadranten
245	Bronsfragment	2240	8:2	7008 083,71	1585 930,12	44,78	14 x 11 x 8 mm.	1	1,2	NV kvadranten
246	Hyska och hake av brons	2239	8:2	7008 083,99	1585 929,54	44,74	20 x 10 x 1,6 mm.	1	2,1	S-formad hake med tillhörande hyska.
247	Bronsnit		8:2	7008 084,08	1585 930,64		L 5,4 mm, diam skalle 7,5 mm, tj 1,9 mm, bricka 5 x 5 mm.	1	0,3	Funnen i brandlagret utan närmare (i fyndlistan inlagd med mittpunkten för brandlagret) koordinatangivelse. Glipan mellan nithuvud och bricka 1,9 mm.
248	Bronsfragment		8:2	7008 083	1585 931,5			25	6,1	SÖ kvadranten.
249	Ornerat bronsbleck		8:2	7008 083	1585 931,5		10,3 x 5,5-8 x 3 mm.	1	0,8	Föremålet har längsgående streckornering på ena sidan. SÖ kvadranten.
250	Bronsföremål		8:2	7008 083	1585 931,5		35 x 7,5- 10,3 x 3,5 mm.	1	4,5	Föremålet är smält i ena änden och avbrutet i den andra, bredden är störst på mitten och smalnar av ut mot ändarna. SÖ kvadranten.
251	Bronsbleck		8:2	7008 083	1585 931,5		17 x 12 x 1,3 mm.	1	0,7	Blecket har ett möjligen två hål

										med diam 1,6 mm. SÖ kvadranten.
252	Bronsfragment		8:2	7008 083	1585 931,5		14,4 x 8,5 x 2 mm.	1	0,3	Föremålet är böjt i ena änden. SÖ kvadranten.
253	Bronsbleck		8:2	7008 083	1585 931,5		16 x 14,8 x 1,6 mm.	1	0,8	Blecket har ett hål med 1,5 mm diam. Ena kanten är vikt som för att omfatta något med en tj av ca 1,5-2,5 mm. Sö kvadranten.
254	Häktesspännefragment med en agraftknapp		8:2	7008 083	1585 931,5		21 x 9,8 x 1,5 mm. agraftknapp 6,6 mm i diam, 2,0 mm tjock.	1	1,0	Förmodligen hyskdelen. Knappen är plan med fasade kanter. SÖ kvadranten.
255	Häktesspännefragment med två agraftknappar		8:2	7008 083	1585 931,5		17 x 7,7 x 1,5 mm.	1	1	Häktesspänne med två smälta agraftknappar. SÖ kvadranten.
256	Häktesspännefragment med en agraftknapp		8:2	7008 083	1585 931,5		8,6 x 9,4 x 1 mm. agraftknapp 6,5 mm i diam, 2,2 mm tjock.	1	0,7	Hakdelen av häktesspänne. SÖ kvadranten.
257	Bronsfragment		8:2	7008 083	1585 931,5		28 x 14 x 2 mm.	1	2,7	SÖ kvadranten.
258	Bronsnålsfragment?		8:2	7008 083	1585 931,5		L 41,5, diam 3,5- 3,8 mm.	1	1,9	Sö kvadranten.
259	Bronsnit		8:2	7008 083	1585 931,5		L 4, diam nithuvud 5,4- 5,7 mm.	1	0,1	Glipan mellan nithuvud och bricka ca 1 mm. SÖ kvadranten.
260	Bronsnålsfragment		8:2	7008 083	1585 931,5		L 32 mm, diam	1	1,6	Föremålet är böjt.

							3,8-4 mm.			Påträffades i SÖ kvadranten vid bortplockning av kärnröset.
261	Bronsfragment	2247	8:2	7008 083,19	1585 930,54	44,81		5	1,9	
262	Bronsnit	2247	8:2	7008 083,19	1585 930,54	44,81	L 15, diam skalle 5, tj skalle 1,8 mm, diam nit 1,5 mm.	1	0,2	
263	Bronsfragment?	2247	8:2	7008 083,19	1585 930,54	44,81	L 15,4 mm, diam 2,7-4 mm.	1	0,4	
264	Bronsnit	2247	8:2	7008 083,19	1585 930,54	44,81	L 11 mm, diam 3,4 mm, bricka 9 x 5,5 mm.	1	0,5	Troligen är det den romboida brickan som sitter kvar på niten
265	Bronsnit med bricka	2247	8:2	7008 083,19	1585 930,54	44,81	L 13,6 mm, huvud 8,5 x 7,3 mm, nitdiam 3,5 mm, bricka 9 x 7 mm.	1	1,1	Brickan är rombisk.
266	Benbricka	2013	8:2	7008 083,40	1585 930,48	44,90	Diam ca 13 mm, bredd 2,3mm. Hål 6 mm.	1	0,4	

Bilaga 4 Osteologisk analys

OSTEOLOGISK ANALYS

av benen från en brandgrav i Para, fornlämning 8:2, Sånga socken, Ångermanland

Av Ylva Bäckström

SAU Rapport 2008:18 O

Abstract

The analysis of bones from a cremation grave from Sånga parish in Ångermanland revealed “well preserved” bone fragments from a middle aged woman, together with bear claws - the remnants of a skin. The grave can probably be dated to the 5th–6th century.

Inledning

Under månaderna november-december 2008 utfördes på uppdrag av Murberget, Läns museet Västernorrland, en osteologisk analys av ben från en av gravarna på fornlämning 8 i Sånga socken (8:2). Den arkeologiska undersökningen av graven genomfördes tidigare under samma år. Ytterligare tre gravar från samma gravfält undersöktes under sommaren 2007 (8:1, 8:3 och 8:4). Sistnämnda gravar har analyserats av Ylva Telldahl (Osteoarkeologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet) (George 2008:25ff). Undersökningarna av gravarna ingår i ett treårigt projekt, som startades under 2007, med syfte att rädda så mycket som möjligt av fornlämningarna som är placerade på och invid rasbranterna ner mot Ångermanälven.

Datering

Gravarna från 2007-års undersökning har daterats till folkvandringstid–äldre vendeltid (George 2008:29). Två benprover har även plockats ut från grav 8:2 för ^{14}C -datering vid Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Då dateringen av det första provet visade på en betydligt äldre datering än förväntat (förmodligen pga att det utplockade benet var för dåligt bränt), plockades nästa prov ut av Maud Söderman på labbet. Benproverna bestod i bägge fallen av fragment av långa rörben från människa, till synes väl förbrända och till färgen vita.

Material

Materialet i graven består nästan uteslutande av brända ben, vilka varierar i färg från gråvit till brunblåsvart, vilket antas bero på att temperaturen på bålet inte varit jämn utan varierat i ex. olika delar av bålet, alt. olika bränningstillfällen. Framför allt är höftbenen, korsbenet och ländkotorna dåligt brända och brunblåsvartvita till färgen, vilket sannolikt beror på dålig syretillförsel just i denna del av bålet. I enlighet med Wahls indelning i färg och förbränningsgrad har benen bränts i medelhög värme, förbränningsgrad 3 (Figur 1). Benfragmenten är sotiga och väl bevarade, trots att skörheten som behåftar brända ben gör att de fragmenteras lättare än obrända. Benmaterialets bevarandegrad hänger samman med i hur hög grad ett benmaterial har påverkats av tafonomiska faktorer, d.v.s. händelser som påverkat en kropp innan, under och efter begravning. Det kan handla om ex. hur kroppen hanterats innan begravning, bränningen i sig, placeringen av kroppen – ex. i en benbehållare, återkan på graven under historisk tid o.s.v.

Fragmenteringsgraden är framför allt låg i den centrala bengömman, där 60 mm stora benfragment påträffades. I brandlagret utanför den centrala delen har maxfragmenten en storlek på 40 mm. Medelfragmentet i den centrala bengömman respektive brandlagret ligger på 20 respektive 10 mm (Figur 2-3). Band benfynden som hittades vid rensningen av graven finns även ett fåtal obrända djurben.

Figur 1. Indelningen i färg och förbränningsgrad (Wahl 1982 efter Malinowski & Porawski 1969).

1. ofullständig förbränning (endast delar av skelettet är förbränt).
2. dålig förbränning (benen är endast litet spruckna och förvridna).
3. medelhög förbränning (benen är i större omfattning spruckna och förvridna; gulgrå färg, tidvis svart eller mörkblå).
4. hög förbränning (benen är mycket spruckna och förvridna; nästa kritvita till färgen).
5. mycket hög förbränning (benen är mycket bräckliga, spruckna och deformerade; den organiska substansen är fullständigt förbränd, kritvit färg) (Wahl 1982:28f).

Figur 2. Fördelningen av bränt/ obränt material, fragmentstorlek, vikt (g) och antal fragment i den centrala bengömman (Pno 2013) och i brandlagret.

Läge/Pno	Totalvikt (g)	Obestämd vikt (g)	Bestämd vikt (g)	Antal fragment ^a	Bränt/Obränt	Fragmentstorlek (medel)	Fragmentstorlek (max)
Central bengömman (Pno 2013)	963,1	244,5	718,6	1 231	B	20	60
Brandlager	179,3	65,6	113,7	410	B	10-15	40
Totalt	1 142,4	310,1	832,3	1 641			

^a endast bestämt material

Figur 3. Fördelningen av bränt/ obränt material, fragmentstorlek, vikt (g) och antal fragment. Rensfynd.

Läge/Pno	Totalvikt (g)	Obestämd vikt (g)	Bestämd vikt (g)	Antal fragment	Bränt/Obränt	Fragmentstorlek (max)
1920	0,5	0,5		1	B	10
1923	0,4	0,4		3	B	10
1924	0,2	0,2		2	B	10
1924	0,4	0,4		3	O	30
1954	0,5	0,5		1	B	15
1954	3,5	3,5		1	O	90
1961 ^a	0,05	0,05		1	B	5
Totalt	5,55	5,55	0	12		

^a bearbetat horn med dekor, ev. kamfragment

Metod

I analysen ingår följande moment:

- En bedömning av de brända benfragmentens färg, storlek samt sotighet.
- En grovsortering av benen i större kroppsregioner: kranium, bål, extremiteter och hand/fot. Benen har sedan bestämts till art, benslag och sida där det funnits fog därtill.
- Samtliga ben har undersökts okulärt i syfte att framför allt finna tecken på ärftliga, sjukliga, eller tafonomiska förändringar.
- Speciellt fokus har lagts på att identifiera köns- och åldersindikerande benslag, för att i möjligaste mån försöka bedöma kön och ålder på den/de gravlagda individerna. Bedömningen av kön och ålder följer de riktlinjer som anges i *"Standards for data collection from human skeletal remains"* (Buikstra & Ubelaker 1994).
- Jämförelser mellan ben från olika fyndposter har gjorts i syfte att undersöka huruvida graven innehåller en eller flera individer. Detta kan avgöras genom att passningar mellan ben från olika fyndenheter kan göras, men även genom att dubletter påträffas av lätt identifierade, ofta förekommande benslag, bestämda till sida.
- Kvantifiering av materialet: antal fragment, vikt (g) och beräkning av minsta individantal ($MNI = \text{minimum number of individuals}$).
- Oidentifierat material har enbart vägts. Bland oidentifierat material kan benfragment från djur förekomma, men huvudsakligen innehåller det ben från människa som ej kunnat bedömas till benslag.

Vid analysen har referenssamlingen vid SAU (Societas Archaeologica Upsaliensis) i Uppsala använts.

Könsbestämningen baserar sig främst på en morfologisk bedömning (form och storlek) av specifika skelettdelar, främst bäckenet och kraniet. Män och kvinnors kranier skiljer sig både beträffande form och genom att muskelfästena är mer eller mindre uttalade. De delar av kraniet som framför andra är könsspecifika är ögonhålorna, örat, nacken, underkäken samt storleken på tänderna (se ex. Buikstra & Ubelaker 1994, Bass 1987 och där anförd litteratur, Wahl 1982, Acsadi och Nemeskeri 1970, Krogman 1962).

Möjligheterna att bedöma kön så exakt som möjligt är i hög grad beroende av skelettets helhet och ålder. Ett fullständigt vuxet skelett bör ge en 90-100 % säker könsbedömning (Acsadi och Nemeskeri 1970:74, Krogman 1962:149). För brända skelettmaterial är möjligheterna att bedöma kön, p g a fragmentering, förvridning och krympning, betydligt mindre än för de obrända skelettmaterialen. Ju fler könsindikerande benslag som finns bevarade i ett material, desto större är chansen till en rimlig bedömning av kön, där

övervikten på manliga eller kvinnliga drag avgör. Tyvärr så innehåller de flesta brandbegravningar enbart enstaka könsindikerande benslag.

Det är alltid den dödes biologiska ålder och inte den kronologiska åldern som bedöms vid en osteologisk analys. Vägledande vid bedömningen är framförallt tanduppsättningen, hur långt sammanväxningen av ledändar med benskäft kommit samt även i vilket utvecklingsstadium övriga skelettdelar befinner sig (se ex. Buikstra & Ubelaker 1994, Bass 1987, Brothwell 1981, Acsadi och Nemeskeri 1970, Krogman 1962). Efter 25 års ålder är de flesta av skelettets delar fullt utvecklade. En indelning av vuxna i snävare åldersintervall är därmed av förklarliga skäl svår. Olika metoder för att bedöma ålder på vuxna har utarbetats och utvärderats av ett flertal forskare. De flesta metoder omfattar morfologiska förändringar av leder, däribland kraniets sutursammanväxning, morfologiska förändringar av symfysfogen på blygdbenet, revbenens artikulation mot bröstbenet, samt höftbenets led mot korsbenet. Samtliga av dessa metoder har i hög grad blivit ifrågasatta (Cox 2000:64ff). På obrända skelett brukar ibland även nötningsgraden på tänderna användas som komplement till övriga åldersindikatorer. Sammanfattningsvis kan sägas att ju mer fragmenterat ett skelett är, desto svårare och mer hasardartad blir en bestämning av kön och ålder.

Vid bedömningen av ålder har en indelning i åtta åldersgrupper använts (Arcini 1999:52). Vuxna individer (> 20 år) som inte har kunnat placeras i någon specifik åldersgrupp samlas under gruppen *adult*.

0-9 månader i uterus	Fetus
0 år	Infant
1-6 år	Infans I
7-14 år	Infans II
15-19 år	Juvenilis
20-39 år	Adultus
40-59 år	Maturus
60+	Senilis
20+	Adult

Resultat

Sammanlagt har närmare 1,2 kg ben analyserats (Figur 2-3), varav benen från den centrala bengömman och omgivande brandlager väger tillsammans ca 1,1 kg. Övriga benfynd kommer från rensningen och består av brända och obrända ben, varav merparten har bedömts vara djurben. Lite drygt 70 % av benmaterialet har kunnat bestämmas till art och benslag (832,2 g).

Den brända kroppen från en vuxen individ väger efter en modern kremering mellan 1,6-3,6 kg (McKinley 1989). De viktmissiga variationerna beror bl.a. på kön. Det verkar således som att skelettet i grav 8:2 i Para är tämligen intakt. Den brända kroppen har bedömts tillhöra en kvinna i medelåldern, runt 40-59 år gammal. De enda sjukliga/degenerativa förändringar på skelettet som har kunnat iaktas är benutväxter, s.k. *ligamenta flava*, på bröstkotorna.

Graven innehöll, förutom ben från människa, ben från följande arter (Figur 4):

Björn (*Ursus arctos*)

Häst (*Equus caballus*)

Benfynden av björn består enbart av klofalanger (*phalanx III*), förmodligen rester efter en björnfäll. Från häst finns endast några fragment från hoven (*phalanx I*). Anledningen till att benet inte är komplett kan möjligen bero på att graven delvis är förstörd. Graven innehöll även en stor mängd fragment av bearbetat horn och ev. även ben med dekor. Sammanlagt har 27,7 gram bearbetade fragment plockats ut från bengömman och brandlagret. Se även bifogad benkatalog för art- och benslagsbestämningar/fyndenhet.

Figur 4. Arter i grav 8:2, viktmissig fördelning i kroppsregioner samt minsta individantal (=MNI).

Art	Bestämd vikt (g)	Kranium	Bål	Extremiteter	Hand/fot	Antal fragment	MNI
Människa (<i>Homo sapiens</i>)	804,9	254,1	85,8	438,6	26,4	1596	1
Björn (<i>Ursus arctos</i>)	25,5				25,5	40	1

Häst (<i>Equus caballus</i>)	1,9				1,9	5	1
Summa	832,3	254,1	85,8	438,6	53,8	1641	3

Referenser

- Acsadi, G. & Nemeskeri, J. 1970. *History of human life span and mortality*. Akademiai Kiado, Budapest.
- Arcini, C. 1999. *Health and Disease in Early Lund*. Archaeologica Lundensia VIII. Lund.
- Bass, W. M. 1987. *Human Osteology: a Laboratory and Field Manual*. Missouri Archaeological Society, Special Publications, University of Missouri.
- Brothwell, D. R. 1981. *Digging up Bones*. British Museum (Natural History), Oxford University Press.
- Buikstra, J. E. & D. H. Ubelaker, 1994. *Standards for data collection from human skeletal remains. Proceedings of a seminar at the Field Museum of Natural History organized by Jonathan Haas* (Arkansas Archaeological survey research series, 44), Fayetteville, Arkansas.
- Cox, M. & Mays S. (eds.) 2000. *Human Osteology in Archaeology and Forensic Science*. London.
- George, O. 2008. Arkeologisk undersökning och kursgrävning av skadade graver på gravfältet Raä 8 i Para, Sånga socken. Fornlämning: Raä 8, Fastighet: Para 13:1, Socken: Sånga, Kommun: Sollefteå, Landskap: Ångermanland. *Murberget, Läns museet Västernorrland, Kulturmiljöavdelningen, Rapportnummer 2008:19*.
- Krogman, W. M. 1962. *The human skeleton in forensic medicine*. Springfield-Illinois-USA.
- McKinley, J. 1989. Spong Hill, Anglo-Saxon Cremation Cemetery. In: *Roberts, C. A., Lee, F. & Bintliff, J. (ed.). Burial Archaeology – Current Research, Methods and Development*. BAR British series 211:65-76. Oxford.
- Petrén, T. 1984. *Lärobok i anatomi*. Del 1. Stockholm.
- Wahl, von J. 1982. *Abhandlungen. Leichenbranduntersuchungen. Ein Überblick über die Bearbeitungs- und Aussagemöglichkeiten von Brandgräbern*. Praehistorische Zeitschrift 57. Band 1982. Berlin, New York.

Benkatalog

Sist i katalogen finns två figurer (Figur 1 och 2) som illustrerar och förklarar de latinska namn som använts i texten. Bearbetat ben/horn och andra fynd som påträffats i benpåsarna redovisas endast med en separat vikt.

Grav nr 8:2

Pno 2013 – central bengömma

Arter	Kranium (g)	Bål (g)	Extremiteter (g)	Hand/fot (g)	Bestämd vikt (g)	Antal fragment
Människa (<i>Homo sapiens</i>)	217,1	69,3	391	19,4	696,8	1200
Björn (<i>Ursus arctos</i>)				21,8	21,8	31
Bestämt benmaterial:					718,6	1231
Obestämt benmaterial:					244,5	
Totalt:					963,1	

Utplockade ben/hornföremål m.m.	18,6 gram
---------------------------------	-----------

Fragmenteringsgrad, medel (mm): 20

Största fragment (mm): 60

Färg/förbränningsgrad: gråvit, gul, blåvitsvartbrun (höftben, länkotor, korsben)

Sotighet: ja

Bestämningar:

Människa (*Homo sapiens*):

Kranium: Cranium 56, calvarium med sutur 27, calvarium 137, calvarium uppspjälkade 124, calvarium uppspjälkade med sutur 5, os frontale crista frontalis uppspjälkad i 2 delar, os frontale orbita 1, os frontale 3, os frontale margo supra-orbitalis D 1, os frontale med sutur mot os nasale 1, os nasale 1, os sphenoidale 1, basi sphenoccipitalis 1, os occipitale med sutur 1, os occipitale 3, os temporale 1, os temporale invid processus mastoideus 3, os temporale pars petrosa 10, os temporale processus zygomaticus S 1, os zygomaticum processus frontalis D 1, os zygomaticum 2, maxilla processus frontalis 1, maxilla med alveoler för I¹-P¹ S 1, maxilla alveoler 5, maxilla 3, mandibula corpus mandibulae 26, mandibula invid processus coronoideus 1, mandibula alveoler 5, mandibula processus coronoideus S+D 2, dens apex 9, dens corona 1, dens molar maxilla apex i 2 delar.

Bål: Costa 92, sternbrae? 1, vertebrae processi 24, vertebrae 36, vertebrae processus spinosus/lateralis 2, vertebrae corpus 27, vertebra thoracicus corpus 3, vertebra cervikalis corpus 5, vertebra lumbalis (blåsvartvita) processus articularis cranialis/caudalis 10 fragment.

Extremiteter: Os coxa+sacrum (brunblåvitsvarta, 30,6 gram inräknat i gruppen extremiteter) 57, os coxa acetabulum och os ischium S (brunsvarta) i 2 d, os coxa os ilium nära crista iliaca S (brunsvart) 1, os coxa incisura ischiadica maior D (brunsvart) 1, os coxa facies auricularis D (passning av 2, brunsvart) 4, os coxa facies auricularis S (brunsvart) 1, os coxa os pubis alt. os ischium (brunsvart) 3, os coxa os ilium crista iliaca 3, scapula 18, clavicula 4, os longum 324, os longum (gula) (tibia) 40, os longum (blåvitbrunsvarta) 11, humerus distal epifys 7, radius proximal epifys 1, femur distal epifys 3, femur caput 2 samt dåligt brända epifys 5 fragment.

Hand/fot: Calcaneus 1, carpi/tarsi 10, talus trochlea tali 1, metapodium caput 4, metapodium proximal epifys 5, metapodium corpus 13, metapodium/phalanges corpus 3, phalanx caput 2, phalanx corpus 33, phalanx II hel manus 1, phalanx I proximal epifys manus 1, phalanx I caput pes 1 fragment.

Björn (*Ursus arctos*): Phalanx III mer eller mindre hela 16, phalanx III proximal led 6, phalanx III klon 9 fragment.

Brända ben från NÖ kvadranten - brandlager

Arter	Kranium (g)	Bål (g)	Extremiteter (g)	Hand/fot (g)	Bestämd vikt (g)	Antal fragment
Människa (<i>Homo sapiens</i>)	8,7	6,3	16,2	2,6	33,8	138
Björn (<i>Ursus arctos</i>)				0,7	0,7	3
Häst (<i>Equus caballus</i>)				1,9	1,9	5
Bestämt benmaterial:					36,4	146
Obestämt benmaterial:					28,3	
Totalt:					64,7	

Utplockade ben/hornföremål m.m. 4,1 gram

Fragmenteringsgrad, medel (mm): 10

Största fragment (mm): 40

Färg/förbränningsgrad: gråvit, gul, brunsvart (häst)

Sotighet: ja

Bestämningar:

Människa (*Homo sapiens*):

Kranium: Cranium 4, calvarium 8, calvarium med sutur 2, calvarium uppspjälkade 17, os occipitale 1, maxilla processus frontalis 1, dens 4, dens apex P¹⁻² maxilla 1, mandibula corpus mandibulae 3, mandibula alveoler 2 fragment.

Bål: Costa 38, vertebra cervikalis processus articularis 1, vertebra thoracicus processus articularis 1, vertebra corpus 1, vertebra 2 fragment.

Extremiteter: Scapula 2, patella 2, os longum 28 fragment.

Hand/fot: Carpi/tarsi 2, metapodium caput 2, metapodium corpus 3, phalanx corpus 9, phalanx proximal epifys 1, phalanx II/III proximal epifys 1, phalanx III nära tuberositas 1, phalanx III hel manus 1 st.

Björn (*Ursus arctos*): Phalanx III proximal led 3 fragment.

Häst (*Equus caballus*): Phalanx I caput (?) i 5 delar.

Brända ben från NV kvadranten - brandlager

Arter	Kranium (g)	Bål (g)	Extremiteter (g)	Hand/fot (g)	Bestämd vikt (g)	Antal fragment
Människa (<i>Homo sapiens</i>)	4,2	0,9	2,9	0,3	8,3	34
Björn (<i>Ursus arctos</i>)				0,1	0,1	1
Bestämt benmaterial:					8,4	35
Obestämt benmaterial:					7,5	
Totalt:					15,9	

Utplockade ben/hornföremål m.m.	0,9 gram
---------------------------------	----------

Fragmenteringsgrad, medel (mm): 10

Största fragment (mm): 25

Färg/förbränningsgrad: gråvit, gul

Sotighet: ja

Bestämningar:

Människa (*Homo sapiens*):

Kranium: Cranium 2, calvarium 3, calvarium med sutur 1, calvarium uppspjälkad med sutur 1, calvarium uppspjälkade 8, dens fragment 1, mandibula med alveoler 3 fragment.

Bål: Costa 2 fragment.

Extremiteter: Os longum 8, os longum (gula) 4 fragment.

Hand/fot: Carpi/tarsi 1 fragment.

Björn (*Ursus arctos*): Phalanx III 1 fragment.

Brända ben från SÖ kvadranten - brandlager

Arter	Kranium (g)	Bål (g)	Extremiteter (g)	Hand/fot (g)	Bestämd vikt (g)	Antal fragment
Människa (<i>Homo sapiens</i>)	13,3	4,6	16,9	2,3	37,1	115
Björn (<i>Ursus arctos</i>)				1,5	1,5	1
Bestämt benmaterial:					38,6	116
Obestämt benmaterial:					17,5	

Totalt:	56,1
----------------	-------------

Utplockade ben/hornföremål m.m.	1,6 gram
---------------------------------	----------

Fragmenteringsgrad, medel (mm): 15

Största fragment (mm): 25

Färg/förbränningsgrad: gråvit, gul

Sotighet: ja

Bestämningar:

Människa (*Homo sapiens*):

Kranium: Cranium 2, cranium (gul) 3, calvarium med sutur 1, calvarium 5, calvarium (gul) 1, calvarium uppspjälkad med sutur 1, calvarium uppspjälkade 12, mandibula corpus mandibulae 3, dens fragment 1, os frontale margo supra-orbitalis 1, os temporale 9 fragment.

Bål: Costa 13, costa (gul) 1, vertebra thoracicus corpus (gul) 1, vertebra thoracicus processus articularis 1, vertebra 5, vertebra corpus 1, vertebra lumbalis processus articularis 1 fragment.

Extremiteter: Scapula 4, os longum 30, os longum (gula) 4 fragment.

Hand/fot: Carpi/tarsi 6, metapodium/phalanges corpus 7, phalanx proximal epifys 1, phalanx I pes caput och corpus 1 fragment.

Björn (*Ursus arctos*): Phalanx III hel 1 st.

Brända ben från SV kvadranten - brandlager

Arter	Kranium (g)	Bål (g)	Extremiteter (g)	Hand/fot (g)	Bestämd vikt (g)	Antal fragment
Människa (<i>Homo sapiens</i>)	10,8	4,7	11,6	1,8	28,9	109
Björn (<i>Ursus arctos</i>)				1,4	1,4	4
Bestämt benmaterial:					30,3	113
Obestämt benmaterial:					12,3	
Totalt:					42,6	

Utplockade ben/hornföremål m.m.	2,5 gram
---------------------------------	----------

Fragmenteringsgrad, medel (mm): 15

Största fragment (mm): 30

Färg/förbränningsgrad: gråvit, gul

Sotighet: ja

Bestämningar:

Människa (*Homo sapiens*):

Kranium: Cranium 2, calvarium 17, calvarium (gula) 2, calvarium med sutur 2, calvarium uppspjälkade med sutur 1, calvarium uppspjälkade 10, maxilla alveol 2, mandibula alveol för molar D? 1, mandibula caput mandibulae S 1, mandibula caput mandibulae 1, maxilla/mandibula alveol 1, dens apex 5, os temporale pars petrosa 1 fragment.

Bål: Costa 15, vertebra 2, vertebra thoracicus processus articularis 1, vertebra thoracicus (gul) processus articularis 1 fragment.

Extremiteter: Os longum 27, os longum (gula) 4, ledytar 3 fragment.

Hand/fot: Phalanx corpus 7, phalanx III tuberositas 1, phalanx II-III proximal epifys 1, phalanx I caput manus 1 fragment.

Björn (*Ursus arctos*): Phalanx III 4 fragment.

Sammanfattning av grav 8:2

Pno 2013 (central bengömma) samt ben insamlade separat från NV, NÖ, SV och SÖ kvadranten

Arter	Bestämd vikt (g)		Antal fragment		MNI=minsta individantal
	Central bengömma	Brandlager	Central bengömma	Brandlager	
Människa (<i>Homo sapiens</i>)	696,8	108,1	1200	396	1
Björn (<i>Ursus arctos</i>)	21,8	3,7	31	9	1
Häst (<i>Equus caballus</i>)		1,9		5	1
Bestämt benmaterial:	718,6	113,7	1 231	410	
Obestämt benmaterial:	244,5	65,6			
Totalt:	963,1	179,3			3

Människa

Benfragment från samtliga delar av skelettet finns representerade. Merparten av skelettdelarna är väl förbrända, gråvita eller gula till färgen. Höft, korsben samt ländkotor är däremot dåligt förbrända och svartbrunblåvita till färgen.

Ålderskriterier:

Kranium: Skalltaksfragmenten har ruggad och ”träaktig” yttre och inre benvävnad (*tabula externa och interna*). Tjockleken på *tabulae* är medel till tjock, det spongiösa mellanskiktet (*diploë*) är småporigt och till tjockleken medel till obefintlig. På åtminstone ett 10-tal skalltaksfragment finns sammanvuxna skallsömmar. Tandrötterna uppvisar inget synligt hål i *apex*.

Bäcken: Fragment av *facies auricularis (os ilium)* hittades i bensamlingen från den centrala bengömman (pno 2013). En bedömning av ytans utseende har gjorts trots att benet är fragmenterat. Åldersförändringarna på ytan överensstämmer mest med medelålder, omkring 40-50 år.

Åldersgrupp: Maturus (40-59 år)

Könskriterier:

Kranium: Övre ögonhålsranden (*margo supra-orbitalis*) är skarp i genomskärning (grad 1-2 enligt Standards 1994:20). Fynd av *margo* hittades i den centrala bengömman (pno 2013) samt i den SÖ kvadranten.

Bäcken: *Incisura ischiadica maior* på höger höftben (*os ilium*) hittad i den centrala bengömman är vid (grad 1-2 enligt Standards 1994:18). Bedömningen är gjord trots att detta parti är något skadat.

Kön: Kvinna

Degenerativa/Sjukliga förändringar:

Ryggrad: Benutväxter finns på bröstkotorna, s k *ligamenta flava* (hittades både i den centrala bengömma (pno 2013) och i bensamlingen från den SÖ kvadranten)

Kommentar: Benresterna i graven är ojämnt förbrända. Merparten är tämligen väl förbrända efter en okulär bedömning (gråvita till färgen). Därtill finns även gula fragment av bl a skenben och blåvitsvartbruna fragment av ländkotor, korsben och höftben.

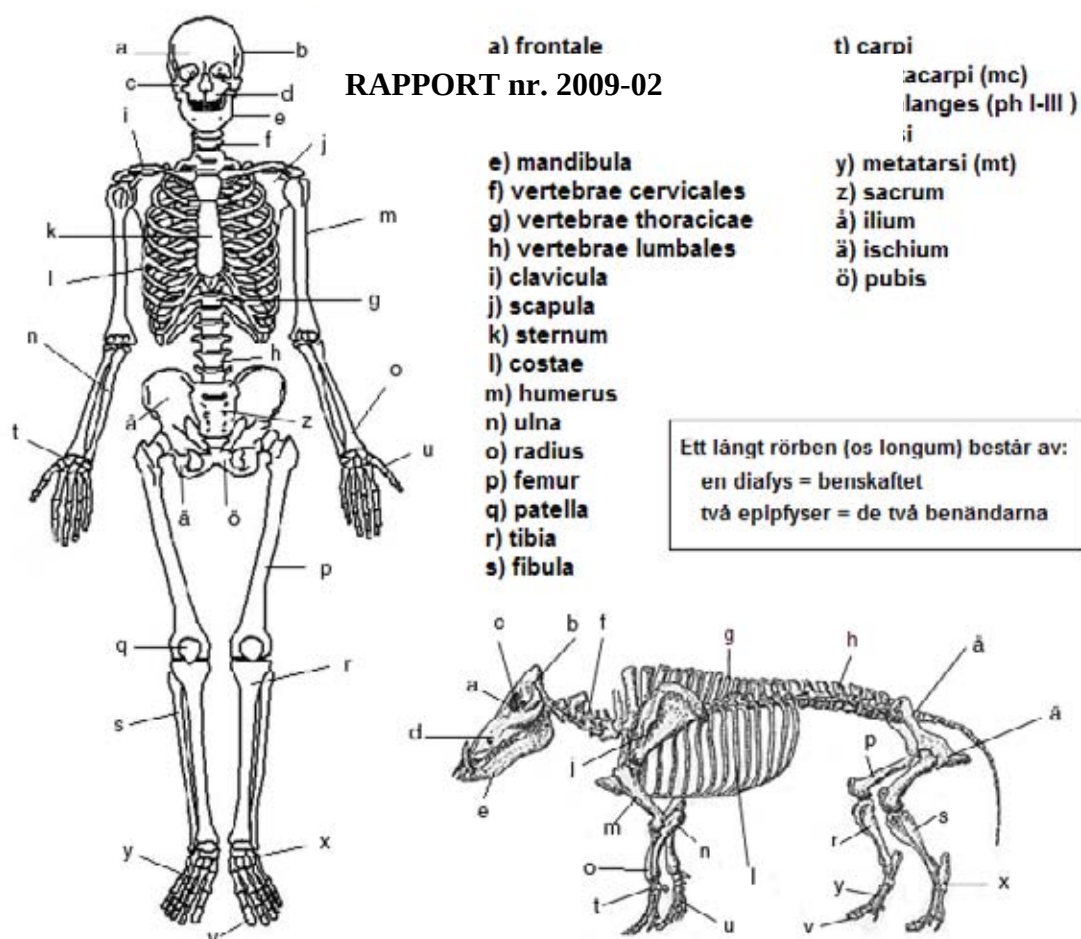
Björn (*Ursus arctos*): Graven innehåller klofalanger från björn, sannolikt från en björnfäll. Endast en individ har kunnat konstateras. Benfragmenten är väl förbrända, gråvita till färgen.

Häst (*Equus caballus*): Av häst har endast fragment av sannolikt ett finger-/tåben hittats. Fragmenten är dåligt förbrända - brunsvarta till färgen.

Rensfynd från grav 8:2

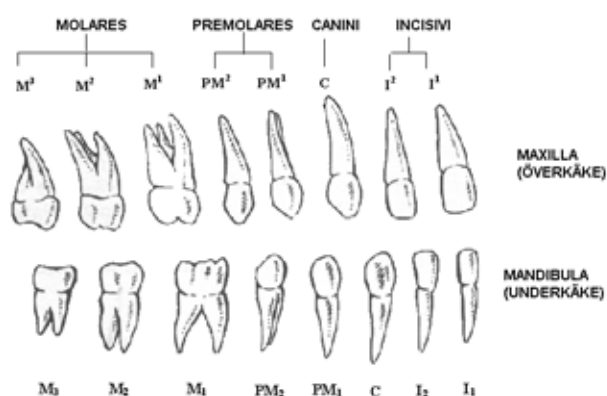
Pno	Art	Benslag	Vikt (g)	Antal fragment	Bränt/ obränt	Kommentar
1920	Mellanstor däggdjursart	Kota - epifysplatta	0,5	1	B	ytrens torv - 10 cm
1920	Sten?	Hjärtformad, bearbetad?	0,6	2		ytrens torv - 10 cm
1923	Oidentifierat	Revben i 2 delar, kota 1 fragment	0,4	3	B	rens, torv - 10 cm
1924	Oident. däggdjursart	Oident.	0,2	2	B	10-20 cm
1924	Oident. däggdjursart	Oident.	0,4	3	O	10-20 cm
1954	Oident. däggdjursart	Oident.	0,5	1	B	
1954	Oident. däggdjursart	Långt rörben diafys?	3,5	1	O	förmodligen sentida, kom ytligt
1961	Bearbetat ben/horn (kam?)		0,05	1	B	sot och kollager vid rensning av profil

Människoskelett och grisskelett

Figur 1. Latinska namn på benslag (modifierad från Iregren, E. Bildkompendium Historisk Osteologi, 2002, 5 och från Petrén, T. Anatomi. Del I. Rörelseapparaten., 1984, 38, fig.17).

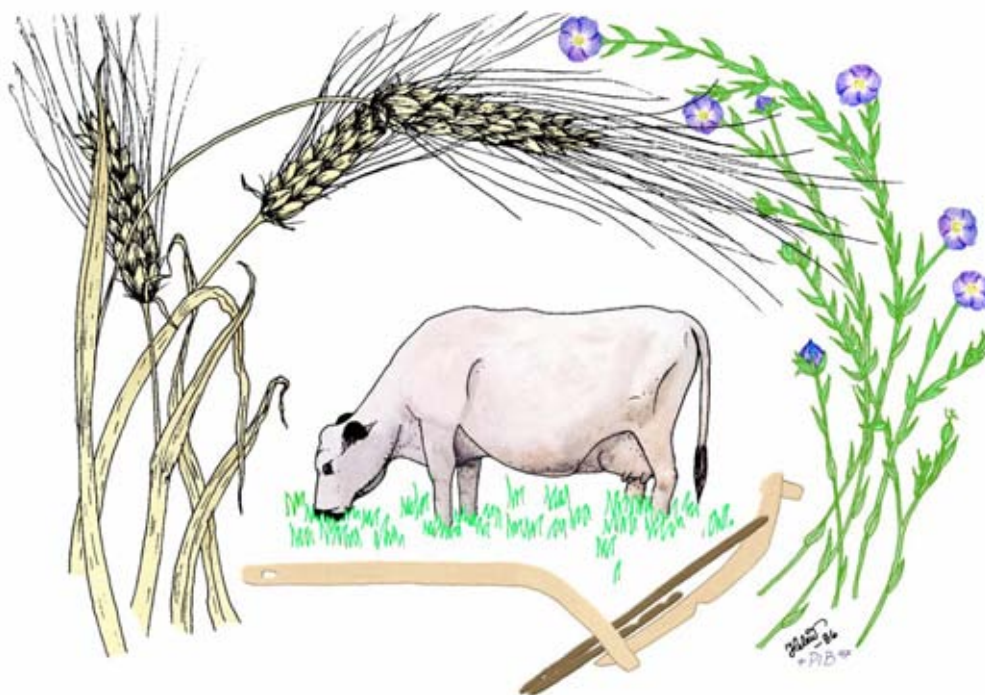
DENTES (TÄNDER)

Figur 2. Mjölktänder anges med gemener och permanenta tänder med versaler (modifierad från Bass, W. M. Human osteology. A laboratory and field manual, 1987, 261, fig. 170)

Bilaga 5. Makrofossil och vedartsanalys.

MILJÖARKEOLOGISKA LABORATORIET. RAPPORT nr. 2009-02

Para, Sånga sn, Sollefteå, Ångermanland

Makrofossilanalys och vedartsanalys

Av

Karin Viklund

INSTITUTIONEN FÖR IDÉ- OCH SAMHÄLLSSTUDIER

Para, Sånga sn, Sollefteå, Ångermanland. Makrofossilanalys och vedartsanalys

Av Karin Viklund

Inledning

Analyserna gäller ett makrofossilprov från en undersökning av en fornlämning som hotades av erosionsskador: kvinnograven i Para, Sånga sn, Ångermanland. Det insända provet var sållat i 0,25 mm såll och bestod - synbarligen - av en stor mängd träkol. Makrofossilanalys och bestämning av vedart har använts. Arbetet har utförts av Karin Viklund och Roger Engelmark.

Metod

Provet undersöktes under lupp i jakten på eventuella makrofossil, t.ex. förkolnat frömaterial. Vedartsanalys under lupp har gjorts på ett stort antal träkolsbitar i provet.

Resultat

Någon cerealia eller annat frömaterial hittades inte. Det träkol som bestämdes utgjordes till 100% av björk, *Betula sp.*

Sammanfattning

Ett sållat makrofossilprov från en brandgrav, kvinnograven i Para, visade sig sakna makrofossillämningar. Träkolet bestod till stor del av björk, inga andra arter iakttogs.

Bilaga 6. Fotolistor

Foton tagna med analog kamera. Film 1.

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Grav 8:2 vid avtorvning	Sydväst
2	Grav 8:2 vid avtorvning	Väst
3	Grav 8:2 vid avtorvning	Norr
4	Grav 8:2 vid avtorvning	Norr
5	Grav 8:2 efter påbörjad grävning	Sydväst
6	Grav 8:2 öst-västra profilen och del av kärnröset	Sydväst
7	Grav 8:2 öst-västra profilen och kärnröset	Sydväst
8	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med profilerna kvar	Väst
9	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med profilerna kvar	Väst
10	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med profilerna kvar	Nordväst
11	Grav 8:2 öst-västra profilen	Norr

Foton tagna med analog kamera. Film 2.

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med nord-sydliga profilen kvar	Sydväst
2	Grav 8:2, kärnröset	Syd
3	Grav 8:2, kärnröset i bakgrunden, den centrala stenpackningen i förgrunden	Norr
4	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med nord-sydliga profilen kvar	Nordväst
5	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med nord-sydliga profilen kvar	Väst
6	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med nord-sydliga profilen kvar	Väst
7	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, med nord-sydliga profilen kvar	Väst
8	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, norra delen av den nord-sydliga profilen, den centrala stenpackningen synlig	Väst
9	Grav 8:2 efter framgrävning av kärnröse och central stenpackning, södra delen av den nord-sydliga profilen, med centrala stenpackningen och kärnröset synligt	Väst
10	Grav 8:2 kärnröset efter att västra delen av brandlagret grävts bort	Väst
11	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort den nord-sydliga profilen i spöregn	Norr
12	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort den nord-sydliga profilen i spöregn. I förgrunden den centrala stenpackningen	Norr
13	Arbetsbild, Ingunn gräver bort den nord-sydliga profilen, i bildens mitt den centrala stenpackningen	Väst
14	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort den nord-sydliga profilen i spöregn. I förgrunden den centrala stenpackningen	Norr
15	Grav 8:2 den östligaste delen av den öst-västra profilen	Syd
16	Grav 8:2 den östligaste delen av den öst-västra profilen	Syd
17	Grav 8:2 hela den centrala stenpackningen frilagd, i	Norr

	bakgrunden kärnröset med kantblocken efter att brandlagret grävts bort	
18	Grav 8:2 hela den centrala stenpackningen frilagd, i bildens högra del kärnröset med kantblocken efter att brandlagret grävts bort	Väst
19	Grav 8:2 i förgrunden kärnrösets kantblock, i bakgrunden den centrala stenpackningen	Syd

Foton tagna med digital kamera. Film 3

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Den flacka grav 8:2 innan undersökningen med växtlighet	Sydväst
2	Den flacka grav 8:2 innan undersökningen med växtlighet	Norr
3	Den flacka grav 8:2 innan undersökningen med växtlighet	Väst
4	Den nyfunna graven 8:8 med växtlighet	Nordväst
5	Grav 8:8 i förgrunden, 8:2 i bakgrunden med växtlighet	Sydväst
6	Grav 8:8 i förgrunden, 8:2 i bakgrunden efter röjning	Sydväst
7	Grav 8:8 i förgrunden, 8:2 i bakgrunden efter röjning	Sydväst
8	Grav 8:2 innan undersökningen med växtlighet	Nordnordväst
9	Grav 8:2 innan undersökningen med växtlighet	Nordväst
10	Grav 8:2 efter delvis avröjd	Sydväst
11	Grav 8:2 efter påbörjad avtorvning	Sydväst
12	Grav 8:2 efter påbörjad avtorvning	Väst
13	Grav 8:2 efter påbörjad avtorvning	Norr
14	Grav 8:2 efter påbörjad avtorvning	Norr
15	Grav 8:2 efter påbörjad avtorvning	Norr
16	Arbetsbild, Ola George talar i telefon	
17	Grav 8:2 efter påbörjad avtorvning	Väst
18	Täcktskada i sydöstra delen av grav 7:1	Öst
19	Täcktskada i sydöstra delen av grav 7:1	Syd
20	Grav 8:2 efter att ca 0,2 m grävts bort, Ingunn till vänster i bild	Väst
21	Grav 8:2 efter att ca 0,2 m grävts bort	Sydväst
22	Nyupptäckt och mycket skada förmodad grav öster om ravin öster om grav 8:7	Norr
23	Nyupptäckt och mycket skada förmodad grav öster om ravin öster om grav 8:7	Nordöst
24	Nyupptäckt grav söder om föregående objekt (fotonr 22-23)	Norr
25	Arbetsbild, omkring 0,5 m ner i grav 8:2. Ola kör skottkärre och Ingunn gräver	Sydväst
26	Arbetsbild, omkring 0,5 m ner i grav 8:2. Ola och Ingunn gräver	Sydväst
27	Arbetsbild, omkring 0,5 m ner i grav 8:2. Ola och Ingunn gräver	Sydväst
28	Arbetsbild, omkring 0,5 m ner i grav 8:2. Ola gräver och Ingunn kör skottkärre	Norr
29	Arbetsbild, en kort paus för fotografering	Norr
30	Arbetsbild, en kort paus för fotografering	Norr
31	Arbetsbild, omkring 0,5 m ner i grav 8:2. Ola och Ingunn gräver	Väst
32	Arbetsbild, omkring 0,5 m ner i grav 8:2. Ola och Ingunn gräver	Väst
33	Arbetsbild, omkring 0,5 m ner i grav 8:2. Ola och Ingunn	Väst
34	Arbetsbild, omkring 0,7 m ner i grav 8:2. Ola och Ingunn	Nordväst

	gräver	
35	Fikapaus med besök av personal från Murberget	
36	Fikapaus med besök av personal från Murberget	
37	Besökare vid undersökningen av graven	
38	Besökare vid undersökningen av graven	
39	Besökare vid undersökningen av graven	
40	Besökare vid undersökningen av graven	
41	Den öst-västliga profilen i bakgrunden, kärnröset i förgrunden	Syd
42	Västra delen av den öst-västliga profilen	Syd
43	Mellersta delen av den öst-västliga profilen	Syd
44	Mellersta delen av den öst-västliga profilen	Syd
45	Östra delen av den öst-västliga profilen	Syd
46	Översikt av undersökningsplatsen en regnig dag	Norr
47	Arbetsbild, Ola George ritar av den öst- västliga profilen	Norr
48	Den öst- västliga profilen	Norr
49	Östra delen av den öst- västliga profilen	Norr
50	Mellersta delen av den öst- västliga profilen	Norr
51	Västra delen av den öst- västliga profilen	Norr
52	Översikt, graven gräv nästan ner till ursprunglig marknivå	Väst
53	Arbetsbild, Ola ritar av profil, Ingunn klipper bort rötter	Sydväst
54	Kärnröset i grav 8:2 framrensat	Sydväst
55	Arbetsbild, rensning av profiler	Nordväst
56	Kärnröset i grav 8:2 framrensat	Syd
57	Centrala stenblockspackningen i grav 8:2	Väst
58	Ingunn rensar den centrala stenblockspackningen i grav 8:2	Väst
59	Maria och Ingunn kikar igenom hål i profilen	Syd
60	Ingunn får påhälsning av granngårdens hund	
61	Peter får påhälsning av granngårdens hund	
62	Peter får påhälsning av granngårdens hund	
63	Översikt av grav 8:2 med den öst-västliga profilen borttagen	Sydväst
64	Kärnröset i grav 8:2, i bakgrunden förberedelser för tornfotografering	Syd
65	Kärnröset i grav 8:2, i bakgrunden förberedelser för tornfotografering	Syd
66	Översikt av grav 8:2 med den öst-västliga profilen borttagen	Nordväst
67	Den centrala stenblockspackningen till vänster, kärnröset till höger	Nordväst
68	Grav 8:2 med den öst-västliga profilen borttagen	Norr
69	Grav 8:2 med den öst-västliga profilen borttagen	Norr
70	Den centrala stenblockspackningen	Nordöst
71	Den centrala stenblockspackningen till vänster, kärnröset i bildens mitt	Väst
72	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
73	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
74	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
75	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
76	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
77	Tornfoto över grav 8:2, med Ola George, Peter Persson, Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir och Maria Lindeberg	Uppifrån
78	Tornfoto över grav 8:2, med Ola George, Peter Persson, Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir och Maria Lindeberg	Uppifrån
79	Ingunn samtalar med besökare	
80	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
81	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån

82	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
83	Tornfoto över grav 8:2	Uppifrån
84	Tornfoto över grav 8:2, med Ola George, Peter Persson, Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir och Maria Lindeberg	Uppifrån
85	Tornfoto över grav 8:2, med Ola George, Peter Persson, Ingunn Ýr Guðbrandsdóttir och Maria Lindeberg	Uppifrån
86	Besökare guidas	Sydväst
87	Besökare guidas	Syd
88	Den nordöstra täcktskadan på grav 8:2	Öst
89	Den nordöstra täcktskadan på grav 8:2	Öst
90	Den nordöstra täcktskadan på grav 8:2	Öst
91	Den nordöstra täcktskadan på grav 8:2	Uppifrån sydväst
92	Den tätt lagda stenpackningen i centrum av kärnröset	Uppifrån väst
93	Hela den nord-sydliga profilen, den centrala stenblockspackningen och kärnröset	Väst
94	Norra delen av nord-sydliga profilen och den centrala stenblockspackningen	Väst
95	Södra delen av den nord-sydliga profilen, den centrala stenblockspackningen och kärnröset	Väst
96	Ola provar säkerhetsselen	Syd
97	Ola provar säkerhetsselen	Syd
98	Ola provar säkerhetsselen	Syd
99	Ingunn provar säkerhetsselen	Syd
100	Arbetsbild, Ingunn gräver bort jorden kring den centrala stenblockspackningen	Syd
101	Brända ben från brandlagret i grav 8:2	
102	Arbetsbild, Ingunn rensar bort jorden kring den centrala stenblockspackningen	Väst
103	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort jordbanken intill ravinkanten	Nordöst
104	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort jordbanken intill ravinkanten	Nordöst
105	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort jordbanken intill ravinkanten, Peter klipper bort sly	Nordöst
106	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort jordbanken intill ravinkanten	Nordöst
107	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort jordbanken intill ravinkanten	Öst
108	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort jordbanken intill ravinkanten	Öst
109	Arbetsbild, Ingunn och Ola gräver bort jordbanken intill ravinkanten	Öst
110	Arbetsbild, Peter klipper bort sly	Syd
111	Översikt av grav 8:2 från östra sidan av ravinen	Öst
112	Tornfoto över kärnröset med brandlagret synligt efter att det översta lagret block plockats bort	Uppifrån öst
113	Tornfoto över kärnröset med brandlagret synligt efter att det översta lagret block plockats bort	Uppifrån öst
114	Tornfoto över kärnröset med brandlagret synligt efter att det översta lagret block plockats bort och den centrala stenblockspackningen	Uppifrån norr
115	Tornfoto över kärnröset med brandlagret synligt efter att det översta lagret block plockats bort och den centrala stenblockspackningen	Uppifrån norr
116	Brandlagret i kärnröset efter att de flesta blocken plockats bort	Väst

117	Brandlagret i kärnröset efter att de flesta blocken plockats bort	Syd
118	Brandlagret i kärnröset efter att de flesta blocken plockats bort	Sydväst
119	Den centrala stenblockspackningen till vänster i bild, delar av kärnröset i bildens högra del	Väst
120	Den centrala stenblockspackningen i förgrunden, Kärnröset i bakgrunden, Ingunn lägger brandlagret i påsar	Norr
121	Den centrala stenblockspackningen i förgrunden, Kärnröset i bakgrunden, Ingunn och Peter lägger brandlagret i påsar	Norr
122	Den centrala stenblockspackningen till vänster i bild, delar av kärnröset i bildens högra del	Väst
123	Arbetsbild, Ingunn lägger brandlagret i påsar	Nordväst
124	Arbetsbild, Ingunn lägger brandlagret i påsar	Sydöst
125	Arbetsbild, Ingunn och Peter lägger brandlagret i påsar	Syd
126	Västra delen av brandlagret bortgrävt	Väst
127	Västra delen av brandlagret bortgrävt	Väst
128	Västra delen av brandlagret bortgrävt	Väst
129	Norra delen av den centrala stenblockspackningen	Norr
130	Norra delen av den centrala stenblockspackningen	Norr
131	Södra delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
132	Södra delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
133	Ingunn vid ravinens kant	Norr
134	Ingunn vid ravinens kant	Norr
135	Den centrala stenblockspackningen på kanten av ravinen	Norr
136	Den centrala stenblockspackningen på kanten av ravinen	Norr
137	Södra delen av stenblockspackningen på kanten av ravinen	Väst
138	Den centrala stenblockspackningen på kanten av ravinen	Norr
139	Östligaste delen av den öst-västliga profilen samt den centrala stenblockspackningen	Syd
140	Brandlager under den östligaste delen av den öst-västliga profilen	Syd
141	Brandlager under den östligaste delen av den öst-västliga profilen	Syd
142	Östligaste delen av den öst-västliga profilen samt den centrala stenblockspackningen	Syd
143	Arbetsbild, Ingunn håller upp sländtrissan Maria tittar på	Sydväst
144	Arbetsbild, Maria håller en mobiltelefon i handen	Väst
145	Benansamling och sländtrissa i brandlagret på grav 8:2	
146	Benansamling i brandlagret på grav 8:2	
147	Den centrala stenblockspackningen framrensad	Väst
158	Den centrala stenblockspackningen framrensad i förgrunden, i bakgrunden kantblocken till kärnröset	Norr
149	Kantstenar från kärnröset i förgrunden, i bakgrunden den centrala stenblockspackningen	Syd
150	I förgrunden kantstenarna på kärnröset, i bakgrunden den centrala stenblockspackningen	Sydväst
151	I bildens mitt den centrala stenblockspackningen, till höger rester av kärnröset	Väst
152	I bildens mitt den centrala stenblockspackningen, till höger rester av kärnröset	Nordväst
153	Den centrala stenblockspackningen framrensad i förgrunden, i bakgrunden kantblocken till kärnröset	Norr
154	Den centrala stenblockspackningen och kantblocken till kärnröset fotograferade från östra sidan av ravinen	Öst
155	Den centrala stenblockspackningen och kantblocken till	Öst

	kärnröset fotograferade från östra sidan av ravinen	
156	Arbetsbild, Ola lyfter stenblock	Öst
157	Nord-sydlig profil under den västra delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
158	Del av den nord-sydlig profil under den västra delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
159	Nord-sydlig profil under den västra delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
160	Detalj av den norra delen av den nord-sydliga profilen under den västra delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
161	Detalj av den södra delen av den nord-sydliga profilen under den västra delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
162	Del av brandlager söder om den centrala stenblockspackningen	Nordväst
163	Del av brandlager söder om den centrala stenblockspackningen	Väst

Foton tagna med Peters digitala kamera 12/8-2008

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Arbetsbild, Maria rensar fram det centrala kärnröset	Syd
2	Det centrala kärnröset innan framrensningen	Nordväst
3	Den nyfunna graven öster om ravinen öster om grav 8:7	Norr
4	Den nyfunna graven öster om ravinen öster om grav 8:7	Norr
5	Östra delen av den nyfunna graven öster om ravinen öster om grav 8:7	Norr
6	Arbetsbild, Maria rensar fram det centrala kärnröset	Sydväst
7	Arbetsbild, Maria rensar fram det centrala kärnröset	Syd
8	Arbetsbild, Maria rensar fram det centrala kärnröset	Nordväst
9	Arbetsbild, Ola gräver vid den centrala stenblockspackningen	Norr
10	Arbetsbild, Ola gräver vid den centrala stenblockspackningen	Norr
11	Fikarast med besök av kollegor från Murberget	Nordväst
12	Den nyfunna graven öster om ravinen öster om grav 8:7	Väst

Foton tagna med Peters digitala kamera 13/8-2008

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Kärnröset på grav 8:2 framrensat	Sydväst
2	Kärnröset på grav 8:2 framrensat	Väst
3	Kärnröset på grav 8:2 framrensat	Nordväst
4	Stenblock ur den centrala stenblockspackningen	Väst
5	Peters ringfynd från åkern norr om Raä 8	
6	Peters ringfynd från åkern norr om Raä 8	

Foton tagna med Peters digitala kamera 15/8-2008

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Kärnröset framrensat	Sydväst
2	Kärnröset framrensat	Syd
3	Kärnröset framrensat	Öst
4	Kärnröset framrensat, nordöstra delen	Öst
5	Kärnröset framrensat, mellersta östra delen	Öst
6	Kärnröset framrensat, sydöstra delen	Öst
7	Kärnröset framrensat, södra och mellersta delen	Öst
8	Kärnröset framrensat, centrala delen	Syd

9	Kärnröset framrensats, norra och västra delarna	Öst
10	Kärnröset sett från sidan	Norr
11	Nordöstligaste delen av den centrala stenblockspackningen	Väst
12	Smält bronsföremål från västra delen av brandlagret i grav 8:2	
13	Smält bronsföremål från västra delen av brandlagret i grav 8:2	
14	Smält bronsföremål från västra delen av brandlagret i grav 8:2	

Foton tagna med Peters digitala kamera 27/8-2008

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Arbetsbild, Maria gräver i brandlagret på grav 8:2	Väst
2	Nordöstligaste delen av den centrala stenblockspackningen innan framrensning	Norr
3	Nordöstligaste delen av den centrala stenblockspackningen innan framrensning	Väst
4	Ravinkanten norr om grav 8:2	Syd
5	Ravinkanten vid grav 8:2 och norr därom	Norr
6	Arbetsbild, Maria och Ingunn gräver bort jordbanken i anslutning till ravinen	Norr
7	Brandlagret efter att de flesta blocken över hade avlägsnats	Nordväst
8	Brandlagret efter att de flesta blocken över hade avlägsnats, i brandlagrets mitt syns benansamlingen	Syd
9	Brandlagret efter att de flesta blocken över hade avlägsnats, i brandlagrets mitt syns benansamlingen	Sydväst
10	Benansamling i brandlagret	Sydväst

Foton tagna med Peters digitala kamera under arkeologidagen 31/8-2008

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Den centrala stenblockspackningen i bakgrunden, block från kärnröset till höger	Väst
2	Den centrala stenblockspackningen i förgrunden, i bakgrunden block som ingått i kärnröset	Norr
3	Den centrala stenblockspackningen till vänster, till höger block som ingått i kärnröset	Väst
4	Arkeologidagen, besökarna strömmar till	Syd
5	Arkeologidagen, besökarna strömmar till	Syd
6	Arkeologidagen, Ola George berättar om undersökningarna	Sydöst
7	Arkeologidagen, Ola George berättar om undersökningarna	Sydöst
8	Arkeologidagen, Ola George berättar om undersökningarna	Nordöst
9	Arkeologidagen, Ola George berättar om undersökningarna	Norr
10	Arkeologidagen, Ola George berättar om undersökningarna	Norr

Bilaga 7. Dagbok

5/8-2008

Grav 8:2 torvades av och profilens utsträckning bestämdes.

6/8-2008 Innan grävningen började söktes ytan av med metalldetektor.

Det översta lagret som innehöll mängder av rötter grävdes bort därefter genomfördes grävning i m²- rutor. Fynd av enstaka skärviga stenar och några brända ben. Under dagen fick vi besök av ett 10- tal personer, bland annat från Sollefteå museum.

7/8-2008

Det sista av "rottäcket" grävdes bort. Vid sondning påvisades ett kärnröse som förmodligen var intakt. Delar av en stenpackning som visade sig utgöra en del av ett kärnröse i högens södra del grävdes fram. Den mesta skyfflades i tunna skikt bort, provsällning gjordes då och då. Ibland användes skärslev för att rensa ytorna och se om det kom fram några fynd i fyllningen. Den närliggande graven 7:1 (har från 2008 infogats till Raä 8 och betecknas nu 8:10) hade två stora täcktskador. Den bortgrävda jorden från grav 8:2 påfördes täcktskadorna på grav 8:10 för att i någon mån återställa denna grav. Det var inte meningsfullt att försöka rekonstruera grav 8:2 då den redan skurits sönder av den djupa ravinen. Två björkar sågades ner för att möjliggöra fortsatt grävning.

Den västra delen av högen har tidigare skadats av schaktning. I denna del av högen påträffades hästkosömmar som möjligen hamnat på platsen vid plöjning eller annat jordbruksarbete. Landtungan på västra delen av gravfältet har därför troligen odlats tidigare. Några besökare dök upp under dagen.

8/8-2008

Vi fortsatte att gräva bort jordmanteln. I söder kom ett mindre, väl avgränsat kärnröse fram. Utanför kärnrösets stenpackning kom flera större mer centralt belägna block fram. Frågan var då om gravhögens jordmantel täckte fler än en grav?

Djupet i ravinen nedanför grav 8:2 uppmättes till 11 m. Några björkar i gravens östra del sågades ner.

12/8-2008

Fortsatt bortgrävning av jordmanteln och framrensning av stenpackningen i kärnröset. Peter avsåg ytor nedanför de förstörda gravarna med metalldetektor utan att påträffa några förhistoriska föremål. Jorden från jordmanteln karrades till täcktskadan på grav 8:10. Tekniska avdelningen körde ut fototornet och passade även på att såga ner en björk i gravens östra del.

13/8-2008

Dokumenterade den öst-väsliga profilen som sedan grävdes bort. Kärnröset i högens södra del blev färdigrensat. Peter sökte med metalldetektor på åkern norr om gravfältet och hittade bland annat en del av en trolig bronsring med en oval innefattning av blått glas. Möjligen är denna ring från järnåldern. Några besökare kom under dagen.

15/8-2008

Kärnröset helt färdigrensat och fotograferades genom tornfotografering. En profilinje lades ut över kärnröset som sedan började undersökas. Ett smält bronsfynd påträffades i sotlagret i rösets västra del. Den nord-sydliga långprofilen ritades av. Delar av åkern ovanför gravfältet söktes av med metalldetektor och fynd gjordes av 1-öring från 1725 och bronsknappar. Under dagen kom det 10 besökare.

26/8-2008

Det övre skiktet på kärnröset plockades bort helt efter att de stenar som låg i profilinjen ritats in på profilritningen. Vid rensning och sällning framkom brända ben, kamfragment och

bronser. Den centrala stenpackningen började friläggas genom att den nord-sydliga profilen började skyfflas bort, ett flertal nya stenblock blev då synliga. Vid arbetet invid ravinkanten bars selar på grund av fall/skred- risken.

27/8-2008

Det var regn hela dagen (trots att väderlekstjänsten utlovat spridda skurar, vilket gjorde arbetet blött, kladdigt, smutsigt och extra ansträngande) Den centrala stenpackningen skottades fram allt eftersom den nord-sydliga profilen grävdes bort. Blocken gick ända ut mot raskanten. Förhoppningsvis är ändå denna "grav" intakt. Andra lagret stenar i kärnröset tornfotades, därefter började brandlagret att grävas bort och läggas i påsar för senare vattensällning. Fynd gjordes av kamfragment och bronsföremål (nit, nål?). Jorden och stenarna kördes till grav 8:10 för att restaurera graven.

28/8-2008

Det regnade mycket hela dagen (enligt nyheterna upp mot 100 mm på ett dygn). Den centrala stenpackningen grävdes fram och stenblocken mättes in. Delar av graven intill ravinen rasade ner i ravinen. Hela den östra delen av brandlagret lades i påsar och kördes till Murberget i Härnösand för att senare vattensällas. Vi åkte till Sollefteå museum för att planera en kommande utställning.

29/8-2008

Hela brandlagret grävdes bort och lades i påsar för att senare vattensällas. Vid grävningen påträffades en sländtrissa, vilket visar att det är en kvinnograv. Tyvärr verkar de flesta bronsföremålen vara helt sönderoxiderade. Graven verkar ha haft en oval- rund form med största utbredningen öst-väst. Under dagen kompletterades profilritningarna. Den centrala stenpackningen grävdes fram i sin helhet, efter det rensades och fotograferades anläggningen. De stenar som legat under den östra delen av den öst- västliga profilen mättes in. Det är fortfarande oklart vilken funktion den centrala stenpackningen haft och om den hänger ihop med kärnröset. Under dagen gick vi till niporna väster om undersökningsplatsen. Området var kraftigt förstört av ravinbildningen. I flera fall var dessa raviner belägna nedanför diken. Dikena är troligen i många fall orsaken till uppkomsten av de djupa ravinerna.

8/9- 2008

Under dagen kompletterades profilritningarna. Den centrala stenpackningen grävdes bort utan att hitta någon gravgömma. Möjligen har en eventuell gravgömma redan rasat ut i ravinen.

Vi sökte av ravinkanten på grav 8:3 vilket vi inte kunde göra föregående år då vi inte hade några säkerhetssealar. Inga fynd påträffades dock.

8/10-2008

Samlade in brandlager som låg under stenarna i kärnrösets utkant och lade det i plastpåsar. Avsökte ytan med metalldetektor utan att hitta någonting. Återställde ytan så gott det gick med de massor som fanns vid sällan. Plockade undan material och körde det till Murberget.

Bilaga 8. Tidningsklipp

B4-8 · REPORTAGE

Arkeologer lägger pussel om forntiden

TORS DAG

B

3 · KULTUR & NÖJE

Skildring av amerikansk
mörk tid griper inte tag

9 · SLÄKT & VÄNNER

18-åriga Sara har lirats
fotboll i hela sitt liv

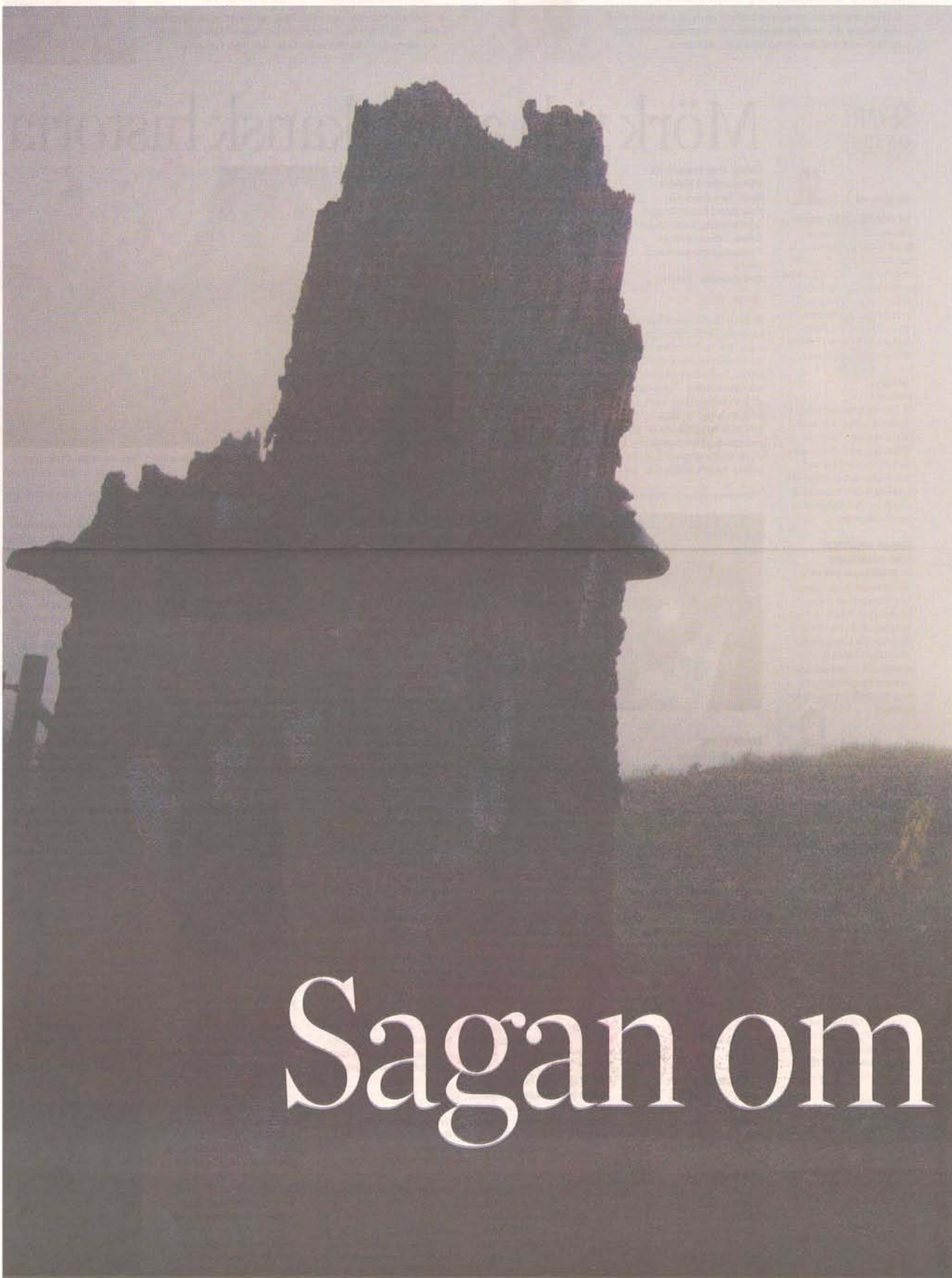
INGÅR DAGLIGEN I OA OCH TÅ

KULTUR & NÖJE 2 · REPORTAGE 4 · SLÄKT & VÄNNER 9 · SERIER 15 · RADIO 16 · TV 18 · VÄDER 20

Gyllene gravfynd i Ångermanland

■ En man med en dyrbar guldring. En kvinna med kostbara pärlor. Gravfynden i **Para** är de rikaste från folkvandringstidens Ångermanland.

Sagan om

Han var spensligt byggd, mellan 20 och 39 år gammal, och levde vid Ångermanälvens norra strand. När han dog fick han en praktfull begravning. Fyndet är det rikaste från folkvandringstidens Ångermanland.

ringen

>>> Fortsättning från föregående uppslag

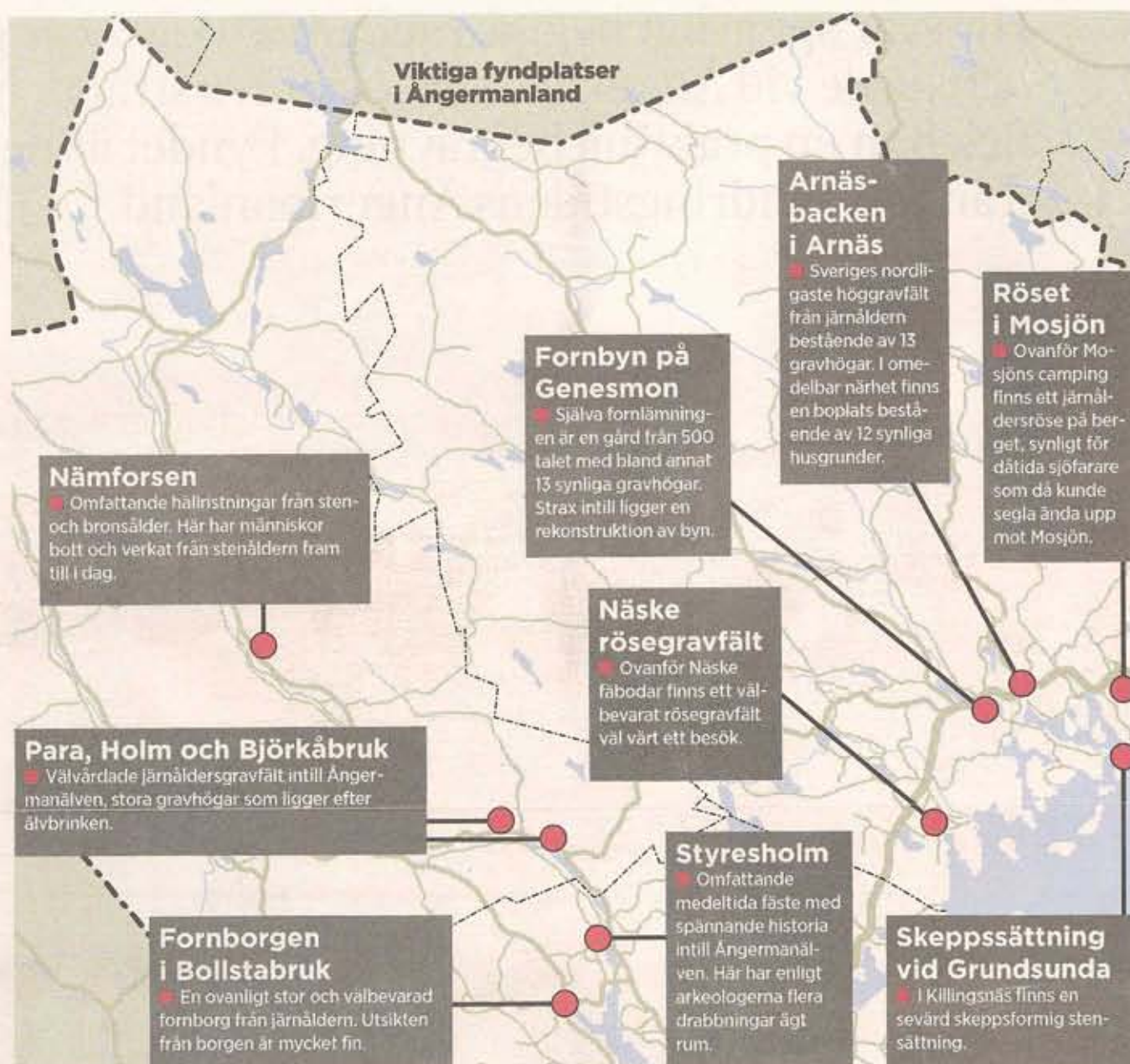
Dräknålar.

Ett stort antal brännförgyllda agraffer, föregångare till manschettknapparna, hittades i graven.

Delar av en utsirad benkam som låg i sitt fodral.

»En grav kan berätta många historier för den tålmodige. För den som söker tvärs igenom lager av mylla, lager av sten, lager av tid.«

Arkeologerna sällar. De går noga igenom kilo efter kilo med lera, grus och småsten som legat orört i mer än 1400 år. Det är ett tungt och tidsödande arbete – men plötsligt glimmar det till i jorden.

Där ligger den. Ringen. I hamrat guld, format i en ringlande spiral som sluter tätt kring fingret. Arkeologen tar den i sin hand; den är tung och fortfarande smutsig men det rena guldets lyser genom den våta myllan och får honom nästan att tappa andan.

Ingen hade väntat sig en sådan skatt.

De övriga gravarna i området är ganska ordinära representanter för gravskicket mellan år 400 och 600 efter Kristus. Man brände sina döda och det finns inte många rester kvar.

Men den stensatta mansgraven visade sig vara något helt annat.

Platsen är Para, en liten by ett par mil öster om Sollefteå. Här har människor bott i många mansåldrar, här har de odlat jorden, här har de gjort

synliga avtryck i landskapet. Gravhögar och gravfält vittnar tyst om den tid som varit.

Gravhögar återfinns på flera ställen längsmed Ångermanälvens norra strand. Järnåldersgravarna närmare älvmynningen, i Holm och Björkåbruk, är kanske de mest spektakulära. Det är stora gravhögar med rika fynd av bland annat arabiska silvermynt och glasbägare från Rhenlandet.

Några kilometer uppströms, i Para, är gravhögar inte lika uppseendeväckande. Ibland är de knappt synliga, inte mycket mer än svaga upphöjningar i terrängen.

Men gravar kan vara ytterst diskreta utan att fördenskull vara mindre intressanta. Om det vittnar guldringen i arkeologens hand.

Den kommer från en tid före vendetid och vikingatid – folkvandringstiden. Gravhögen över den spenslige mannen restes någon gång för ungefär 1400 år sedan och är en del av ett större gravfält med både mans- och kvinnogravar.

Vi hade ingen aning om att det fanns så rika gravar här, det är en av de rikaste i länet från den här tiden.

OLA GEORGE

Då var Sverige ännu inte ett enat rike och kristendomen hade ännu inte fått fäste. Det var en dynamisk period; människor och kulturer rörde sig över Europa, vandringarna skapade svallvågor som nådde ända upp till Norrland och Ångermanälvens stränder. Sjöfarten var en betydande kraft och fynden bland annat i Holms gravhögar vittnar om en omfattande och långväga handel.

Och rikedomarna hopades.

– Det här fyndet bekräftar att de som bodde i området generellt hade det gott ställt. Västlandet var utbredd, det var inte fråga om någon enstaka rik hövding, säger arkeolog Ola George, som lett utgrävningarna i Para.

– Sannolikt tillhörde den här mannen en ätt som bott på platsen i flera hundra år. Rikedomerna skapades genom olika gynnsamma omständigheter – handel längs älven, gott fiske, skogar att jaga i – det finns många fångstgropar i området – och bördiga marker.

Gravfyndet väckte uppmärksam-

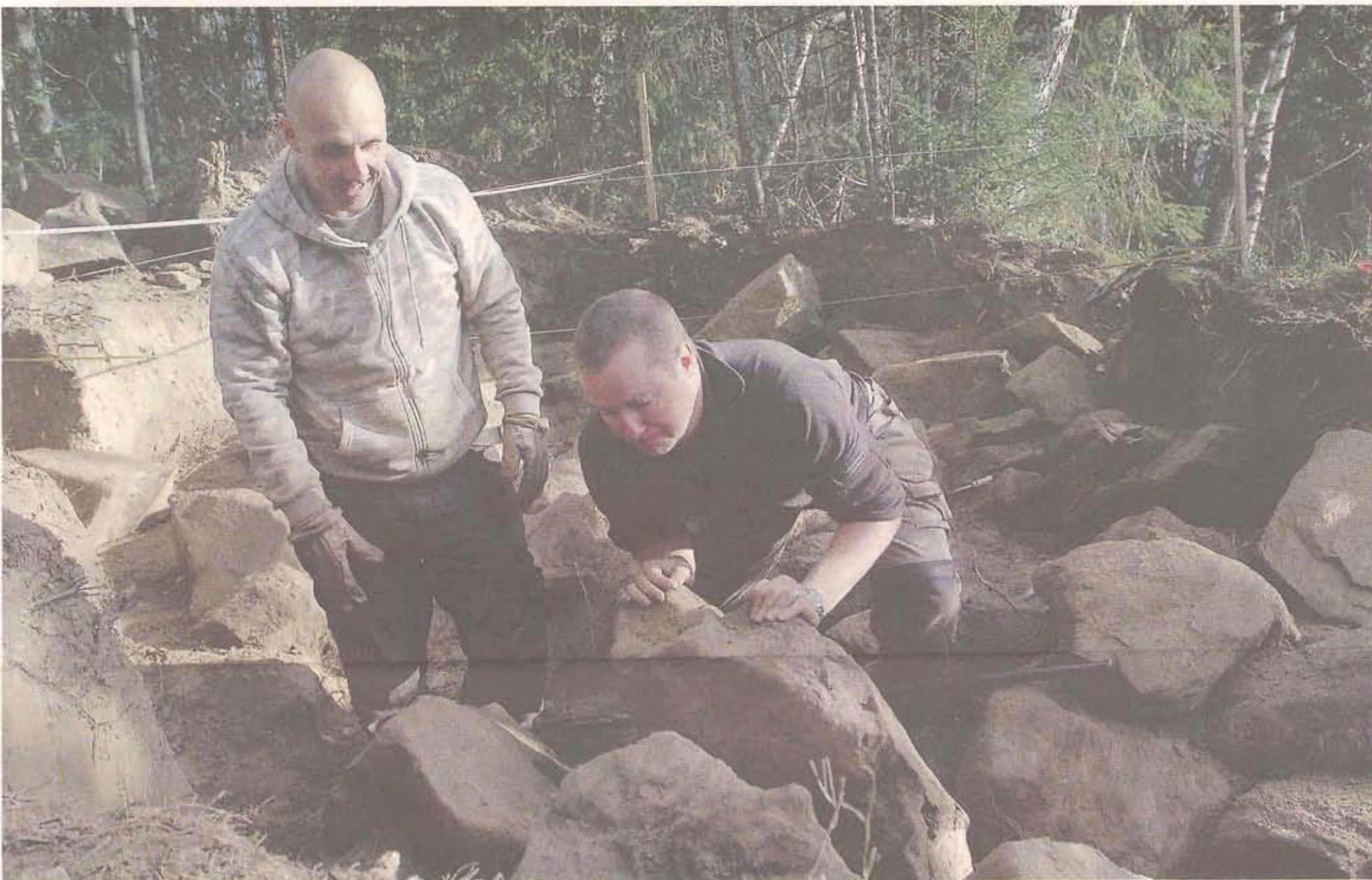
het i arkeologiska kretsar.

– Vi hade ingen aning om att det fanns så rika gravar här, det är en av de rikaste i landskapet från den här tiden. I början trodde vi inte heller att den här flacka graven var så stor, men den visade sig vara hela fjorton meter i diameter.

Mannen tillhörde med all sannolikhet en av dåtidens högre sociala grupperingar. Han begravdes fullt påklädd och sannolikt på ett björnskin, vilket fynden av småben från björnklor berättar. Förutom guldringen fick han med sig en lång rad dyrbarheter in i döden:

– Vi har hittat ett femtiotal förgyllda bronsagraffer, ett slags föregångare till manschettknapparna, som suttit i ärm- och benlinningar. Det fanns också en utsirad benkam i fodral, spelbrickor i horn, bronsnålar, soljor och benpilspetsar som tyder på att han fick vapen med sig i graven.

Han fick dessutom med sig ett stort antal djur. Benresterna indikerar allt från höns, hare och andra mindre

Arkeologerna Benjamin Åkermark och Ola George arbetar hårt med att lyfta bort stenarna från graven.

FOTO: KATARINA ÖSTHOLM

däggdjur till flera stora klöv- och hovdjur.

Bilden tonar fram – en rik, välklädd man med guldring på lillfingret, blek och med slutna ögon, vilande på en björnfäll. Någon har kammat hans hår och klätt honom i långbyxor, tunika och mantel; på bältet har man fäst en rad användbara saker.

Han ska ut på dödens långa resa och får sina ägodelar med sig. Eller kanske kommer graven att vara hans nya bostad, hans hem i ett okänt rike. Eller kanske ska han möta sina förfäder och anmödrar, kanske behövs gravgåvorna när ännu en person ska bo på de dödas gård.

– Ingen kan egentligen säga med säkerhet varför man lade ned ägodelarna i graven, det finns olika teorier. Men vi kan i alla fall se en förändring av gravskicket under folkvandringstiden – man började lägga ned mer föremål i gravarna, säger Ola George.

Mannen får i alla fall med sig en extra uppsättning kläder, kostbara smycken och andra dyrbarheter. Han

får sina vapen och en hel del nyttosaker, kanske kor, får och grisar, kanske sin jakthund och sin häst.

I våra ögon dog han ung. Med järn-äldersögon var hans död knappast oväntad; en 50-åring var att räkna som gammal och att dö mellan 30 och 40 års ålder var ingen ovanlighet.

Dödsbålet flamar högt och lågorna speglar sig i vattnet. Elden är hungrig; den äter upp mannen och hans tillhörigheter och det mesta förvandlas till aska. Resterna skrapas ihop till en hög mitt i graven och täcks med sten – först mindre stenar, sedan stora och tunga block.

– Det var väldigt mycket sten på graven, stora stenblock hade fraktats dit. Det krävs två vuxna män för att lyfta dem. De lade ned mycket arbete – och vi fick också jobba! säger Ola George med ett skratt.

En rund sten, ett gravklot, lades högst upp på stenröset innan det täcktes av jord. Ett par år senare är högen täckt av gräs; en av många gravar på släktens gårdstun, en i raden av run-

Ingen kan egentligen säga med säkerhet varför man lade ned ägodelarna i graven, det finns olika teorier.

OLA GEORGE

dade kullar som sannolikt kunde ses utifrån älven och gav strandlinjen en mjukt böljande profil. Här bor vi, här lever vi, här vilar våra döda.

Men det var nära att den rika graven gått förlorad för alltid.

– Alla de här gravhögarna i Para ligger i eller väldigt nära älvrinkens rasområde. Vissa gravar har redan rasat ut i vattnet, andra var på god väg. Just den här graven var kringskuren av raviner på tre sidor, så vi var verkligen ute i sista minuten!

I fjol inleddes arbetet med att gräva ut och dokumentera gravfältet. Just nu arbetar man med en kvinnograv – kanske är den döda en nära släkting till den man som fick en så praktfull begravning.

Själv ligger han numera i ett rum på Murbergets länsmuseum; ett vittrat pussel av små brända benbitar. Men arkeologerna kan genom metodiskt arbete rekonstruera vad som följt med på gravbålet och fogar med oändligt tålmod samman resterna – ett bränt bronssmycke här och en avbruten pil-

spets där, fragment av horn och ben och metall.

Och en magnifik guldring.

Den är hamrad i närmare 70-procentigt guld med inslag av silver som gör den hårdare och ger en kallare glans. Det är en statussymbol, kanske en alliansring, ett tecken på makt eller en ämbetsring. Kanske signalerar den grupptillhörighet eller familjestatus. Det är ingen som riktigt vet, och de döda kan inte berätta.

Men en grav kan berätta många historier för den tålmodige. För den som söker tvärs igenom lager av mylla, lager av sten, lager av tid.

Tills det plötsligt glimmar till i jorden.

KATARINA ÖSTHOLM

0620-25790

katarina.ostholm@allehanda.se

Arkeolog Maria Lindeberg visar upp den sländtrissa som berättar att det är en kvinna som gravlagts i högen.

Oväntat rik kvinnograv i Para

Guldet fortsätter glimma vid Ångermanälvens strand. Den kvinnograv man grävt ut i Para, helt nära den plats där spiralringen hittades, har visat sig innehålla flera rika fynd.

Gravhögarna i Para fortsätter överras-ka. Ett fragment av en guldring och en guldfoliepärla är de mest spektakulära fynden utöver det övriga – rester av en benkam, skelettfragment, bronsföremål med mera.

– Det är spännande och ovanligt med så här rika gravfynd, säger arkeolog Maria Lindeberg som deltagit vid både fjolårets och årets utgrävningar i Para.

Den mansgrav som beskrivits i föregående reportage grävdes ut i fjol. Den visade sig vara anmärkningsvärd i flera avseenden och den rikaste från folkvandringstidens Ångermanland. Kvinnograven grävdes ut under sommaren; när arkeologerna nu vattensällar materialet visar det sig att även den är ovanligt rik.

Över huvud taget uppvisar de båda gravarna stora likheter.

– De ligger nära varandra, även om erosionen gjort att de nu skiljs åt av ett stup, säger Maria Lindeberg.

– Kvinnograven är vällagd, flack och ganska stor och påminner väldigt mycket om mansgraven, även om kärnroset inte ligger i centrum. Det verkar vara ungefär samma typ

av gravskick i de båda gravarna. Vi har inte hunnit analysera allt material ännu, men den sländtrissa vi funnit pekar på att det är en kvinnograv.

Guldföremålen väcker också arkeologernas intresse. Dels glaspärlan med guldfolie, där glaset ligger utanpå foliet, dels en liten bit av en guldring.

– Det är inte riktigt av samma typ som den spiralring som hittades i mansgraven, att döma av fragmentet är den litet smalare, säger Maria Lindeberg.

Två guldringar, två likartade gravar nära varandra, en rik man och en rik kvinna. Ättegravar tillhörande en släkt som förmodligen bott i flera generationer på platsen. Det ligger nära till hands att spekulera.

– Fantiserar man litet kanske det är graven till herr och fru vi hittat. Men det får vi aldrig veta säkert, säger Maria Lindeberg.

– Till skillnad från mansgraven låg kvinnans ben väl samlade, vilket tyder på att de lagts ned i någon form av behållare. Med tiden har den förmultnat – den var sannolikt av något organiskt material som näver eller bark – och

Fantiserar man litet kanske det är graven till herr och fru vi hittat. Men det får vi aldrig veta säkert.

MARIA LINDEBERG

Resterna av kvinnans brända skelett ska nu genomgå en osteologisk analys.

benen blev kvar i en väl samlad hög.

Kvinnograven bidrar till att ge en tydligare bild av de förhållanden som rådde i området. Alla tecken tyder på att platsen – på norra sidan Ångermanälven, ett par mil söder om Sollefteå – har varit en rik plats med välbärgad befolkning. En plats där man kunde man leva gott i generationer.

Nu väntar vidare analys och bearbetning av fynden. Bland annat ska en osteologisk analys genomföras av benbitarna.

Den undersökning som pågått under sensommaren är en del av ett tre-

årigt projekt med syfte att rädda vad som räddas kan i rasbranten ned mot Ångermanälven. Länsstyrelsen i Västernorrland och Murbergets länsmuseum ligger bakom räddningsundersökningarna.

KATARINA ÖSTHOLM
0620-25790

katarina.ostholm@allehanda.se

GUNNAR STATTIN
Fotograf

gunnar.stattin@allehanda.se

TÅ. 15/10
-09

GRAVFYND VISAS PÅ HEMMAPLAN

■ I Para utanför Sollefteå har arkeologerna hittat en spännande gravar och spännande gravföremål.

Ett urval av dessa fantastiska fynd har nu Sollefteåborna chans att se på hemmaplan.

En liten utställning är nu färdig att beskåda på Sollefteå museum.

Det är arkeologistudenterna Hanne Hongset och Annette Brede från Trondheim, Norge, som fixat med utställningen från utgrävningarna i Para.

– Vi har varit med på delar av utgrävningarna och har fått chans att ställa ut dessa fantastiska fynd, säger Brede.

TEXT: TOMAS IZAIAS ENGLUND FOTO: JOSEFINE SJÖDIN

1. Till föremålen visas bilder från utgrävningarna i Para från de för Ångermanland och Sollefteå så signifikativa niporna.

2. Det är arkeologistudenterna Hanne Hongset och Annette Brede från Trondheim, Norge, som fixat med utställningen från utgrävningarna i Para.

3. Praktföremålet från utgrävningarna i Para är denna väldigt välbevarade ring. Dock är den utställningsvice en kopia.

4. Den sköna gröna ärgningen på denna koparknappsgrej vittnar om att den legat i jord ett antal år.

Presstopp nästa
Boteblad 21/11

Anna Nilsson återvände till
Boteå efter 30 långa år

SIDAN 16

FOTO: ROLF RONESTJÄRNA

Ulla Norenus skjutsar Boteåbarnen till skolan SIDAN 8

FOTO: ANNICA BODIN

Martin Bodin jobbar för Eu i Bryssel SIDAN 10

Botebladet

HÖSTEN 2008

Ansvarig utgivare: Boteåparlamentet

Lediga lägenheter i Undrom

FOTO: ROLF RONESTJÄRNA

Det finns några lediga lägenheter på Panget i Undrom. SIDAN 19

Ulrika Ölund har gett ut platta

STUDIOFOTO

Ulrika Ölunds nya skiva finns att köpa hos Handlar'n. SIDAN 3

Gott om sommar-gäster i Boteå

FOTO: ROLF RONESTJÄRNA

Torbjörn Boman återvände till Boteå som sommarvärd. SIDAN 15

Övrigt innehåll:	Sidan
• Anslagstavlan.....	34-35
• Arne och Arga Gubben.....	32
• Gålsjöstämman.....	6-7
• Boteåkrysset.....	33
• Boteåparlamentet.....	19-20
• Filadelfia.....	26
• Insändaren.....	31
• Kalknäs skola.....	27-30
• Lännäs by.....	22-23
• Receptet.....	30
• Svenska kyrkan.....	24-25

SENSATIONELLA ARKEOLOGISKA FYND GJORDA I PARA!

FOTO: ROLF RONESTJÄRNA

Arkeolog Ola George är smått lyrisk över de fynd som gjorts. Gravplatsen i Para har varit känd för arkeologerna sedan 1800-talet. P g a att Nipkanten håller på att erodera bort har man tvingats till en blixinsats. De fynd som gjorts har visat sig vara oerhört betydelsefulla.

De rika fynden är bland de bästa som gjorts i Västernorrland

FOTO: MURBERGET.SE

Ett tiotal brandgravar har grävts fram på utgrävningsplatsen i Para. Ett av de mer spektakulära fynden är en 1 500 år gammal spiralguldtring. SIDORNA 4-6

Unik dopförrättning ägde rum i Undrom

Filadelfiaförsamlingen anordnade dop på badplatsen i Undrom

FOTO: BENJAMIN RONESTJÄRNA

SIDAN 26

SIDAN 12: BOTEÅS SLOCKNADE STJÄRNOR TÄNDE VERKLIGEN TILL!

Sidan 21: Boteå börjar så sakteliga utvecklas till något av en cykelmetropol

FOTO: ROLF RÖNESTJÄRNA

Inga Bodin, Sylvia Melander, Pia Hedberg, Stefan Wennberg och Maria Wennberg var några av de Boteåbor som kom för att se gravplatserna och för att lyssna till Ola George.

Rika gravfynd gjorda i Para

Intressant arkeologidag hölls i Para med anledning av de intressanta fynden

FOTO: MURBERGET SE

Det senaste året, och kanske framför allt de senaste veckorna, har det varit full aktivitet borta vid nipkanten i Para, eftersom Länsmuséet i Härnösand har genomfört omfattande utgrävningar där. Gravplatserna i Para har varit kända sedan 1840-talet, men på grund av att nipkanten, där gravarna är placerade, är på väg att erodera bort, så har arkeologerna varit tvungna att göra en snabbutryckning för att, om möjligt, kunna rädda något av gravresterna.

En ovärderlig guldring hittades i en av gravarna. Enligt Ola George, arkeolog på Länsmuséet i Härnösand, så härstammar fynden, som är så många brandgravar, från den så kallade Folkvandringstiden ca 4-600 år e Kr. Fynden har visat sig vara ovanligt rika och man har bland annat hittat förkolnade benrester, som

FOTO: MURBERGET SE

Elever från Kalknäs skola hade i fjol möjlighet att besöka gravplatserna i Para.

FOTO: ROLF RÖNESTJÄRNA

Det har varit rena rama julafton för arkeologerna Peter Persson och Ola George uppe i Para. för en arkeolog faktiskt är oerhört viktiga fynd. ”Små benflisor kan säga mycket om ett forntida samhälle eller människorna på en boplatz”, förklarar Ola George i Filadelfias direktsända närradio-program som sändes den 2:a september. Men framförallt har man hittat en fantastisk spiralguldring och en guldförgylld armring, där förgyllningen finns kvar trots att den först legat på ett strandbål och därefter legat i jorden i ca 1 500 år. Guldringen hittades för övrigt i samband med att man vattensållade rester från brandbålet nere på muséet i Härnösand. I den grav, som daterats till 600-talet, och som har de rikaste fynden på platsen och även i hela Ångermanland, har man hittat en man som man tror sig ha varit i 20-39-årsåldern. ”När han begravdes hade han sin fina dräkt på sej, som var prydd med häktes-spännen med knappar på, sk agraffknappar”, berättar Ola. Murbergets hemsida berättar följande: ”Han var vid bränningen på bålet klädd i långbyxor, ett slags tunika och förmodligen en mantel. På ett bälte har flera föremål varit fästa, bland annat ett slags handtagskam av ben. Ärm och benlinningarna har hållits ihop med agraffknappar, en föregångare till manschettknapparna. Sammanlagt har Mur-

forts. nästa sida

FOTO: MURBERGET SE

I den rike ståndsmannens grav fanns spelbrickor.

FOTO: MURBERGET SE

Likaså hittade man det förgyllda häktesspännet.

FOTO: MURBERGET SE

Det ser ut som en flasköppnare, men är en bältes-sölja.

bergets arkeologer hittat ca 50 knappar av vilka de flesta var av brons, och en del förgyllda. Antalet kan tyda på att mer än en uppsättning kläder följt med på bålet. Rester efter björnfallanger (ett ben vid klorna) talar för att personen legat på ett skinn. Andra fynd som hittats i graven är spelbrickor, en guldspiralring, söljor, bennilspetsar (troligen vapenspetsar) och bronsnålar. Många olika djur har också följt med mannen på bålet.”

De rika fynden vittnar om att den döde torde ha tillhört det övre samhällsskiktet. ”Fynden tyder på att man haft kontakter med Mälardalsområden och även med västra delen av Skandinavien”, berättar Ola George vidare. På gravfältet har man också hittat den allra första handtagskammen som påträffats i Ångermanland. Hittills har man funnit tio gravar och allt tyder på att det funnits betydligt fler från början, vilket vittnar om att det med största sannolikhet rör sig om flera generationers familjegravar. Alldeles nyligen har man även grävt ur en kvinnograv, där man hittat en släntrissa, vilket vittnar om att den döde rörde sig om just en kvinna. Där har man även hittat ytterligare agraffknappar.

Nästa år finns även en vecka inplanerad där den som är intresserad kan få vara med och gräva. *av Rolf Ronestjärna*

Titta gärna på en TV-intervju med Ola George på Parlamentets hemsida på <http://www.botebygden.com>

Lyssna gärna på radiointervjun med Ola George på <http://www.ronestar.nu/filadelfia/sida5b.htm>
Likaså finns där en intervju med Undromsbon Inga Bodin i samma ämne.

FOTO: ROLF RONESTJÄRNA

Arkeolog Ola George i farten.

FOTO: KRISTINA STRAND

På årets Gålsjö Spelmansstämma serverades det musik så att det stod härliga till.

Sista gången för Gålsjöstämman?

Bristande publikintresse och tung arbetsbörda ligger bakom beslutet

För fjärde året i rad anordnades spelmansstämma, i dagarna två, på Gålsjö bruk. Som arrangör stod Kramfors/Sollefteå Spelmansvänner, med Anna-Dea Sundin i spetsen. På campingen fanns ca 20 husvagnar/husbilar. Att passera där var en trevlig upplevelse, då det spelades ljuv